

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Uwaga: Niniejszy dokument będzie stanowił podstawę do opracowania krótszych dokumentów dla zainteresowanych osób, napisanych w przystępny sposób.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

O psach

Historia psa domowego (*Canis familiaris*) jest od niepamiętnych czasów blisko związana z historią człowieka. Psy i ludzie ewoluowali równolegle. Potrafią komunikować się i współpracować ze sobą oraz rozumieć swoje intencje, a także wykazują wzajemną wrażliwość na emocje. Zdolność psów do tworzenia bliskich więzi z ludźmi sprawiła, że stały się one jednymi z najpopularniejszych zwierząt towarzyszących.

Są bardzo towarzyskie (zarówno w stosunku do innych psów, jak i ludzi), inteligentne, figlarne i zwinne. Często są bardziej aktywne rano i wieczorem, zaś większą część dnia spędzają na odpoczynku. Ich zachowanie i wygląd zostały ukształtowane przez człowieka w drodze hodowli selektywnej.

Mają złożone życie społeczne i wykazują pod tym względem pewną elastyczność – o ile pozwalają na to zasoby, mogą żyć w wielopłciowych grupach składających się z osobników spokrewnionych i niespokrewnionych, współpracują w obronie terytorium, choć nie przy wychowywaniu młodych, i tworzą hierarchie społeczne z innymi psami.

Osobniki wolno żyjące żywią się przeważnie padliną lub szukają źródeł pożywienia w siedliskach ludzkich, rzadziej polują.

Psy komunikują się za pomocą sygnałów wizualnych (postawy ciała i mimiki) oraz chemicznych (przekazywanych w moczu, kale lub przez rozdrapywanie ziemi). Dysponują też szerokim wachlarzem dźwięków, którymi mogą informować o swoim stanie emocjonalnym. Dzięki tym sposobom komunikacji wchodzą w interakcje społeczne zarówno z innymi psami, jak i z ludźmi.
(Mikłosi 2009; zob. Serpell 2017)

Niniejsze wytyczne należy czytać wraz z następującymi dokumentami:

Uzupełniające wytyczne dla odpowiedzialnych hodowców: wczesna socjalizacja i habituacja szceniąt (w przygotowaniu)

Wytyczne dotyczące transportu lądowego psów i kotów w celach handlowych

(https://ec.europa.eu/food/animals/welfare/eu-platform-animal-welfare/platform_conclusions_en)

Wytyczne dla internetowych platform służących sprzedaży psów

(https://ec.europa.eu/food/animals/welfare/eu-platform-animal-welfare/platform_conclusions_en)

Autorzy kierują podziękowania do następujących osób i instytucji:

Biurow ds. zdrowia zwierząt i roślin, Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa, Finlandia

Departament zdrowia i dobrostanu zwierząt, Krajowy Urząd ds. Bezpieczeństwa Łańcucha Żywnościowego, Węgry

Dział ds. zdrowia i dobrostanu zwierząt, Ministerstwo Rolnictwa, Żywności i Gospodarki Morskiej, Irlandia

Departament dobrostanu zwierząt, Dyrekcja Generalna ds. Środowiska, Bruksela, Belgia

Inspektor ds. dobrostanu zwierząt, Dyrekcja generalna ds. transportu, Flandria, Belgia

Biurow ds. dobrostanu zwierząt, Ministerstwo Rolnictwa i Żywności, Francja

Dział ds. dobrostanu zwierząt, Ministerstwo Żywności i Rolnictwa Republiki Federalnej Niemiec

Dział ds. dobrostanu zwierząt, Dyrekcja Generalna ds. Żywności i Weterynarii, Ministerstwo Rolnictwa, Portugalia

Dział ds. dobrostanu zwierząt, rząd Flandrii, Belgia

Dział ds. dobrostanu zwierząt, Ministerstwo Rolnictwa, Rybołówstwa i Żywności, Hiszpania

Dział ds. dobrostanu zwierząt, Ministerstwo Rolnictwa, Środowiska i Jakości Żywności, Holandia

Dział ds. dobrostanu zwierząt, Służby publiczne Walonii, Belgia

Wydział Medycyny Weterynaryjnej, Uniwersytet Mediolański, Włochy

Eurogrupa na rzecz zwierząt, Ministerstwo Zdrowia IZSM, Włochy

Królewskie Towarzystwo Zapobiegania Okrucieństwu wobec Zwierząt (RSPCA)

Państwowy organ administracyjny ds. weterynaryjnych i żywności Republiki Słowackiej

Dział ds. zdrowia i dobrostanu zwierząt oraz medycyny weterynaryjnej, Urząd ds. Weterynarii i Żywności, Dania

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Europejska Federacja Lekarzy Weterynarii (FVE)
VIER PFOTEN / FOUR PAWS – Biuro Polityki Europejskiej
Europejskie Stowarzyszenie Weterynaryjnej Etologii Klinicznej (ESVCE)
Krajowa Inspekcja Dobrostanu Zwierząt, Holandia
Dr Candace Croney – Uniwersytet Purdue
Uri Baqueiro Espinosa – Queen's University w Belfaście
Tori McEvoy – Queen's University w Belfaście Nicole Pfaller – Queen's University w Belfaście
Mike Jessop Dr Elly Hiby
Dr Louisa Tasker Iwona Mertin

Zaleca się zrewidowanie niniejszych wytycznych w następującym terminie:

Treść niniejszych wytycznych powinna zostać poddana przeglądowi po 3 latach (tj. w 2023 r.) lub w razie potrzeby wcześniej, aby nadążyć za rozwojem wiedzy naukowej, na której opierają się najlepsze praktyki w zakresie odpowiedzialnej hodowli i opieki nad szczeniętami i psami.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

SPIS TREŚCI

Definicje i terminy stosowane w niniejszych wytycznych

1. Wstęp

2. Zasady odpowiedzialnej hodowli

3. Dobór rodziców

- 3.1 Uwagi ogólne
- 3.2 Cechy behawioralne
- 3.3 Zaburzenia dziedziczne
- 3.4 Ogólne wymagania zdrowotne

4. Kompetentni opiekunowie

5. Wymagania dotyczące dobrostanu zwierząt: *Odpowiednie żywienie, odpowiednie warunki bytowe, dobry stan zdrowia i odpowiednie zachowanie*

- 5.1 Odpowiednie żywienie
 - Informacje ogólne
 - Psy dorosłe
 - Suki ciężarne i karmiące
 - Szczenięta
- 5.2 Odpowiednie warunki bytowe
 - Światło
 - Hałas
 - Wentylacja
 - Temperatura
 - Pomieszczenie
- 5.3 Dobry stan zdrowia
 - Opieka
 - Monitorowanie psów i szczeniąt
 - Okaleczanie chirurgiczne
 - Opieka weterynaryjna
 - Eutanazja
 - Sprzątanie i higiena
 - Obiekty służące do izolowania psów
 - Planowanie na wypadek sytuacji kryzysowych
- 5.4 Odpowiednie zachowanie
 - Zaspokojenie potrzeb środowiskowych psów
 - Interakcje społeczne z innymi psami
 - Cięża i poród
 - Wczesne doświadczenia: habituacja i socjalizacja

6. Górna granica wieku hodowlanego

7. Prowadzenie rejestrów

8. Ochrona przyszłego dobrostanu szczeniąt i ich nowych właścicieli

9. Rejestracja, licencje i egzekwowanie przepisów

LITERATURA

ZAŁĄCZNIK 1

DODATEK

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Definicje i terminy stosowane w niniejszych wytycznych

Chów wsobny	Hodowla z blisko spokrewnionych psów, takich jak brat i siostra, matka i syn, ojciec i córka, dziadek i wnuczka.
Dobre praktyki	Praktyki, które zapewniają zgodność z wymogami określonymi w przepisach ustawodawczych lub wykonawczych mających na celu ochronę dobrostanu zwierząt.
Dobrostan	Stan fizyczny i psychiczny zwierzęcia w odniesieniu do warunków, w jakich zwierzę żyje i umiera (OIE 2019).
Dom / Środowisko domowe	Gospodarstwo domowe, w którym mieszka zarówno pies, jak i jego właściciel lub opiekun.
Dystocja	Utrudniony poród.
Efekt popularnego reproduktora	Odnosi się do powszechnego wykorzystywania jednego określonego samca do spłodzenia wielu miotów, co prowadzi do zmniejszenia różnorodności genetycznej w danej rasie i zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia szkodliwych zaburzeń dziedzicznych (Farrell i in. 2015).
Eksterier / Skrajne cechy eksterieru	Kształt i budowa ciała. Skrajne cechy eksterieru zostały zdefiniowane jako taki kształt, budowa lub wygląd ciała zwierzęcia, który może mieć szkodliwy wpływ na jego zdrowie lub dobrostan (British Veterinary Association 2018, s. 1).
Emerytowany pies hodowlany	Pies, który przestał być wykorzystywany w celach hodowlanych.
Jakość życia	Rozumiana najprościej oznacza indywidualne zadowolenie wynikające z dobrostanu zwierzęcia (Belshaw 2017, s. 9). Definiowana w praktyce jako zadowolenie zwierzęcia wynikające ze zdrowia fizycznego i psychicznego, środowiska fizycznego i społecznego oraz jego zdolności do interakcji z tym środowiskiem " (Belshaw i in. 2015, s. 204).
Kompetentny	Zdefiniowany jako „mający odpowiednie kompetencje do pełnienia swoich obowiązków, wypowiedzenia się w określonych sprawach i podejmowania właściwych decyzji” (Słownik Języka Polskiego PWN 2021).
Laktacja	Produkcja mleka przez gruczoły mlekowe.
Lekarz weterynarii	Lekarz weterynarii posiadający odpowiednie kwalifikacje i uprawnienia do praktykowania medycyny i chirurgii weterynaryjnej oraz prawo wykonywania zawodu przyznane przez odpowiedni organ.
Mieszaniec	Osobnik powstały w wyniku skrzyżowania dwóch różnych gatunków lub podgatunków (np. wilczak jest mieszańcem psa domowego i dzikiego psowatego).
Najlepsze praktyki	Praktyki oparte na sprawdzonych danych, których skutkiem jest optymalny dobrostan zwierząt.
Obowiązek opieki	Moralny lub prawny obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa i dobrego samopoczucia innym (ludziom lub zwierzętom).
Pica	Zachowanie szeroko scharakteryzowane jako żucie, ssanie lub połykanie przedmiotów niemających wartości odżywczych.
Pies	<i>Canis familiaris</i> . Udomowiony przedstawiciel rodziny psowatych (rząd drapieżnych).
Pies nierodowodowy	Pies lub szczeniak nie należący do żadnej rasy.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Pies rodowodowy	<u>Pies lub szceniak wyhodowany w celu wykazywania ściśle określonych cech fizycznych, często z rodziców należących do danej rasy, którego pochodzenie jest udokumentowane w „rodowodzie”, zarejestrowany w uznanym klubie lub stowarzyszeniu.</u>
Pomieszczenie mieszkalne	Miejsce, w którym pies spędza większość czasu.
Poródówka	Miejsce przeznaczone dla suki na czas porodu.
Reproduktor	Niewykastrowany samiec psa wykorzystywany w celach hodowlanych. Rodowodowe reproduktory są zazwyczaj zarejestrowane w związku kynologicznym.
Rozród	Odnosi się do planowanego lub nieplanowanego rozmnożenia (krycia i porodu) psów rodowodowych i nierodowodowych.
Strona trzecia	Strona, która nie wyhodowała szczenięcia, ale sprzedaje je lub przekazuje.
Suka	Niekastrowana suka używana do hodowli. Suki rodowodowe są zazwyczaj zarejestrowane w oficjalnym związku kynologicznym.
Właściwa instytucja	Centralny organ państwa członkowskiego właściwy do przeprowadzania kontroli w zakresie hodowli lub dowolna instytucja, której organ ten przekazał takie uprawnienia.
Współczucie	Opisane jako „ emocja, której doświadcza człowiek, gdy odczuwa zmartwienie spowodowane cierpieniem innej istoty połączone z pragnieniem złagodzenia tego cierpienia i zwiększenia dobrostanu tej istoty ” (Goetz i in. 2010).
Współczynnik inbredu	Miara chowu wsobnego – stopień spokrewnienia kojarzonych rodziców.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

1. Wstęp

Złe praktyki hodowlane mają głęboko szkodliwy wpływ na dobrostan psów oraz na samopoczucie ich właścicieli (Croney 2019). Konsekwencje złych praktyk hodowlanych mogą skutkować cierpieniem zwierząt trwającym przez całe ich życie w związku z ich złym stanem zdrowia lub niską przydatnością w roli zwierząt towarzyszących, co prowadzi do ich przedwczesnej śmierci, porzucenia lub zrzeczenia się ich. Hodowcy, ustawodawcy, właściwe organy, lekarze weterynarii i właściciele są ze względów etycznych zobowiązani do współpracy w celu zapewnienia psom dobrej jakości życia.

Psy i szczenięta wykazują taką samą potrzebę dobrej jakości życia niezależnie od tego, czy są przeznaczone do hodowli, zaś wszyscy hodowcy¹ są zobowiązani do podejmowania działań wynikających z odpowiedzialności i empatii i zmierzających do zaspokojenia tej potrzeby. Niniejsze wytyczne mają na celu pomoc w egzekwowaniu zasad odpowiedzialnej hodowli i dobrych praktyk w zakresie dobrostanu zwierząt przez właściwe organy. W przypadku, gdy ustawodawstwo krajowe w danym kraju ustanawia kryteria surowsze niż te przedstawione w niniejszych wytycznych, pierwszeństwo powinno mieć ustawodawstwo krajowe.

Badania nad dobrostanem zwierząt i predyspozycjami rasowymi do chorób, które stanowią podstawę odpowiedzialnych praktyk hodowlanych są w toku. Jeśli aktualne najlepsze praktyki wykraczają poza niniejsze wytyczne, hodowcy i właściwe organy powinny stosować te pierwsze. W tym celu zarówno hodowcy, jak i właściwe organy zobligowane są do regularnego aktualizowania swojej wiedzy na temat dobrostanu psów.

Dobrostan oznacza kondycję zwierzęcia określaną w zakresie od złej do dobrej (Broom 1996). Przykładowo z niskim poziomem dobrostanu mamy do czynienia wtedy, gdy pies jest chory, ranny lub nie jest w stanie realizować naturalnych zachowań, do których ma silną motywację. Niski dobrostan wiąże się z negatywnymi emocjami, takimi jak strach, niepokój, frustracja lub nuda. Wysoki dobrostan wynika z dobrego samopoczucia fizycznego i psychicznego (Green & Mellor 2011; Mellor 2016) oraz prawidłowego rozwoju – pies jest zdrowy fizycznie i żyje w złożonym środowisku, w którym może decydować o tym, co i kiedy robi, czuje się komfortowo i bezpieczne, ma dostęp do wszystkich niezbędnych zasobów. O dobrej jakości życia psów mówimy wtedy, gdy dobrze się one rozwijają.

Na hodowcach spoczywa obowiązek opieki obligujący ich do utrzymywania wszystkich psów w stanie dobrego samopoczucia, zapewniania szczeniętom dobrego startu w życie, tj. sprawności, zdrowia i socjalizacji oraz możliwości realizowania swojego potencjału życiowego tak, by w nowych domach wiodły życie dobrej jakości. Hodowcy są zobowiązani do znajdowania szczeniętom, które wyhodowują, odpowiedzialnych domów oraz dokładania wszelkich starań, by nowi właściciele byli dobrze dopasowani do wybranych szczeniąt i rozumieli spoczywający na nich dożywotni obowiązek opieki nad ich nowym psem.

¹ Niezależnie od tego, czy rozród został zaplanowany czy też jest przypadkowy, psy i szczenięta powinny być pielęgnowane w taki sam sposób, z dbałością o ich dobrostan. Niniejsze wytyczne mają zastosowanie niezależnie od tego, czy szczenięta są sprzedawane czy też przekazywane nowemu właścicielowi bezpłatnie.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

2. Zasady odpowiedzialnej hodowli

Odpowiedzialny hodowca psów (zaadaptowano z RSPCA Australia 2018):

Szanuje samoistną wartość psów

- Wykazuje szczerą troskę o dobro psów i ich przyszłego potomstwa. Unika rozmnażania ras zakazanych i ich krzyżówek, zwierząt blisko spokrewnionych oraz z zaburzeniami dziedzicznymi bądź przesadnie rozwiniętymi cechami budowy, które zagrażają dobrostanowi zwierząt. Unika rozmnażania psów o temperamentach, które mogą powodować, że szczenięta nie będą się nadawały na zwierzęta towarzyszące (np. nadmiernie reaktywnych, bojaźliwych bądź agresywnych w stosunku do ludzi lub innych zwierząt).

Poszukuje informacji na temat rasy na poziomie populacji oraz wskazówek, jak utrzymać genetyczne różnicowanie populacji

- Wykazuje zrozumienie szkodliwego wpływu chowu wsobnego na zdrowie przyszłych szczeniąt (oraz populacji) i unika nadmiernego wykorzystywania popularnych reproduktorów i ich krewnych.

Opracowuje plan hodowlany i sumiennie dobiera dla szczeniąt nowych właścicieli, którzy są odpowiedzialni i rozumieją swój obowiązek opieki nad psem

- Zanim dokona krycia, upewnia się, że szczenięta mogą trafić do odpowiednich domów pod opiekę odpowiedzialnych właścicieli.

Optymalizuje dobrostan psów poprzez zapewnienie wysokich standardów bytowych i hodowlanych oraz standardów opieki, które spełniają fizyczne i behawioralne potrzeby poszczególnych psów i szczeniąt

- Opiekuje się wszystkimi psami i szczeniętami, dbając o ich dobrostan, oraz zapewnia im dobrą jakość życia.
- Dokłada starań, by wczesne doświadczenia szczeniąt były pozytywne i różnicowane oraz kształtuje ich rozwój tak, aby nadawały się na zwierzęta towarzyszące.
- Bierze odpowiedzialność za dożywotnią opiekę i dobrostan psów, które przestał wykorzystywać do celów hodowlanych. Dokłada starań, by nie były one wykorzystywane do hodowli po przejściu na emeryturę i zostały zarejestrowane jako niehodowlane w ewidencji odpowiedniego związku kynologicznego. Zapewnia im opiekę na całe życie lub znajduje im odpowiednie nowe domy na czas ich emerytury.

Wykazuje się kompetencją, wiedzą i autentyczną troską o dobrostan psów i szczeniąt znajdujących się pod jego opieką

- Zapewnia swoim psom i szczeniętom najwyższe standardy opieki, podejmując odpowiednie działania i nieustannie poszerzając swoją wiedzę.

Nie sprzedaje szczeniąt, które nie zostały wyhodowane i odchowane w jego hodowli oraz nie sprzedaje ani nie przekazuje szczeniąt osobom trzecim

- Jest świadom wrażliwości szczeniąt i nie sprzedaje ani nie przekazuje ich przed ukończeniem przez nie 8 tygodnia życia.
- Nie działa jako osoba trzecia ani nie wykorzystuje osób trzecich do sprzedaży lub przekazywania szczeniąt, ponieważ jest to szkodliwe dla ich dobrostanu.
- Szczenięta pochodzące od osób trzecich są bardziej narażone na obniżony dobrostan w związku z wczesnym oddzieleniem od suki, dodatkowymi podróżami i ekspozycją na nowe środowisko, co zwiększa ryzyko rozwoju problemów behawioralnych (McMillan 2017) i chorób.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Prowadzi działalność w sposób jawny i transparentny

- Prowadzi skrupulatną dokumentację i może przedstawić pełną historię życia psa lub szczenięcia, które ma pod opieką.
- Udostępnia wyniki badań klinicznych i testów genetycznych rodziców.

Przekazuje nowym właścicielom informacje i oferuje im wsparcie, pomagając w zaspokojeniu potrzeb szceniąt i psów w celu zapewnienia im dobrej jakości życia

- Upewnia się, że nowy właściciel jest odpowiednio dopasowany do danego zwierzęcia i posiada wiedzę na temat jego potrzeb w zakresie podstawowej opieki oraz wymogów specyficznych dla danej rasy.
- Dostarcza aktualnych, adekwatnych informacji i wsparcia nowemu właścicielowi (również po sprzedaży), aby pomóc w dbaniu o jakość życia szceniąt i psów.

Udziela gwarancji

- Przez czas określony w umowie przyjmuje zwierzę zwrócone lub niechciane z powodów takich jak problemy ze zdrowiem, zachowaniem, niezgodnością charakterów i potrzeb lub niezdolnością właściciela do zapewnienia odpowiedniej opieki.
- Aktywnie pomaga znaleźć bardziej odpowiedni nowy dom dla zwróconego psa.
- Rekompensuje nowemu właścicielowi wszelkie uzasadnione koszty weterynaryjne związane z leczeniem wady wrodzonej powstałej w wyniku naruszenia gwarancji² (patrz s. 25).
- Chroni ustawowe prawa nowego właściciela niezależnie od tego, czy zwierzę zostało sprzedane czy oddane bezpłatnie.
- W stosownych przypadkach rejestruje psy i szczenięta sprzedane lub przekazane bezpłatnie jako rodowodowe zgodnie z wymogami i kodeksami postępowania właściwych stowarzyszeń rasowych oraz przekazuje nowym właścicielom oficjalne metryki.

Przestrzega odpowiednich lokalnych, regionalnych i krajowych przepisów, kodeksów postępowania lub standardów dobrostanu zwierząt, w tym wszelkich wymogów związanych z uzyskiwaniem zezwoleń i licencji hodowlanych

- Działa zgodnie ze wszystkimi lokalnymi, regionalnymi i krajowymi przepisami oraz związanymi z nimi normami w zakresie dobrostanu zwierząt.
- Wykracza poza minimalne standardy, stosując najlepsze praktyki, nawet jeśli nie są one powszechne w danym kraju.
- Znakuje każde szczenię i psa na stałe za pomocą mikroczipa, który rejestruje w oficjalnej lub powszechnie uznanej bazie danych przed przekazaniem zwierzęcia nowemu właścicielowi.
- Dopilnowuje, by był zarejestrowany jako pierwszy właściciel zwierzęcia.

3. Dobór rodziców

3.1 Uwagi ogólne

- Nie wolno rozmnażać psów, które należą do ras zakazanych przez ustawodawstwo krajowe (lub ich mieszańców).
- Psy wykorzystywane w celach hodowlanych muszą być przed rozrodem sprawdzone przez lekarza weterynarii; powinny one być sprawne oraz zdrowe fizycznie (w dobrej kondycji i bez widocznych objawów

² Warunki gwarancji mogą się różnić w zależności od kraju; w tej kwestii należy przestrzegać przepisów krajowych.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

infekcji) i mieć dobre (pewne siebie i przyjazne) temperamenty – takie fenotypy sprzyjają zapewnieniu dobrej jakości życia zwierząt.

- Od hodowców wymaga się, aby znali specyficzne zagrożenia dla dobrostanu hodowanych przez nich zwierząt wynikające ze skrajnych cech eksterieru i chorób dziedzicznych zarówno związanych z rasą, jak i występujących osobniczo (Gough i in. 2018). Hodowcy powinni unikać rozmnażania psów w celu uzyskiwania skrajnych cech budowy i minimalizować stopień inbredu (hodowla z blisko spokrewnionych osobników), który może być potencjalnie szkodliwy dla jakości życia psów.
- W przypadku, gdy zwierzę rodzi szczenięta z chorobą dziedziczną, skrajnymi cechami fizycznymi lub behawioralnymi, które zagrażają jakości życia tych szceniąt, dalsze kojarzenie rodziców i ich potomstwa jest wykluczone.

3.2 Cechy behawioralne

Śmiałość lub nieśmiałość/bojaźliwość psów jest dziedziczna. Szczenięta od śmiałych rodziców zachowują się pewniej w towarzystwie ludzi. Te cechy osobowości zostały wykorzystane do selektywnej hodowli psów pracujących (Saetre i in. 2006).

- Psy hodowlane powinny być przyjazne w stosunku do ludzi i innych zwierząt, dobrze znosić zabiegi wykonywane w ramach opieki nad nimi i dobrze odnajdywać się w środowisku domowym, a także w szerszym społeczeństwie. Psy, które są bojaźliwe lub agresywne w stosunku do ludzi bądź innych zwierząt powinny być wykluczone z hodowli.

3.3 Zaburzenia dziedziczne

Należy unikać chowu wsobnego: *Hodowla z blisko spokrewnionych psów, takich jak brat i siostra, matka i syn lub ojciec i córka, dziadek i wnuczka, wujek i siostrzenica, zwiększa ryzyko wad wrodzonych lub genetycznych u szczeniąt. Stopień inbredu w obrębie danej rasy powinien być starannie monitorowany.*

- **Współczynnik inbredu** Nie należy podejmować selektywnej hodowli bez przeanalizowania podobieństwa genetycznego między dwojgiem rodziców w jak największej liczbie pokoleń (np. co najmniej dziesięć; Dog Breeding Reform Group 2016). Hodowcy powinni unikać rozmnażania psów, których łączny współczynnik inbredu jest wyższy niż 6.5% (Dog Breeding Reform Group 2019).
- **Efekt popularnego reproduktora** "Efekt popularnego reproduktora" zmniejsza różnorodność genetyczną ras i często ma szkodliwe konsekwencje dla wielu przyszłych pokoleń (Gough i in. 2018). Hodowcy powinni unikać zbyt częstego wykorzystywania tych samych reproduktorów w populacji hodowlanej. Należy przyjąć, że reproduktor powinien spłodzić nie więcej niż 5% wszystkich szczeniąt w danej populacji psów rasowych w okresie 5 lat (Gleroy 2015).

Przesiewowe badania genetyczne: Hodowcy są zobowiązani do przeprowadzania wszystkich dostępnych zatwierdzonych testów przesiewowych odpowiednich dla danej rasy³ w porozumieniu z lekarzem weterynarii zanim zdecydują się na rozmnażanie danego psa (Dog Breeding Reform Group 2017; 2019). Badania przesiewowe pozwalają zidentyfikować psy, które są nosicielami zmutowanych genów, mimo że nie występuje u nich związana z tymi mutacjami choroba. Należy unikać kojarzenia dwóch psów będących nosicielami danej mutacji (Dog Breeding Reform Group 2019), aby zapobiec wystąpieniu u szczeniąt powodowanej przez nią choroby. Wyniki przesiewowych badań genetycznych powinny być udostępniane nowym właścicielom szczeniąt.

³ Baza Dog WellNet: Harmonization of Genetic Testing for Dogs: <https://dogwellnet.com/ctp/>. Schematy stosowania przesiewowych badań genetycznych i ich wyniki wg brytyjskiego związku kynologicznego The Kennel Club: <https://www.thekennelclub.org.uk/health/for-breeders/dna-screening-schemes-and-results/>

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Stosowanie szacunkowej wartości hodowlanej: Wiele chorób wrodzonych i cech temperamentu jest warunkowanych przez grupy współdziałających genów oraz czynników środowiskowych. Dlatego przesiewowe badania genetycznie uwzględniające tylko jeden gen nie dają wystarczającej kontroli nad ich dziedziczeniem. Szacunkowa wartość hodowlana psa może być stosowana do oceny ryzyka wystąpienia wielogenowych schorzeń dziedzicznych u danego psa i w kolejnych pokoleniach. Należy ją brać pod uwagę przy podejmowaniu decyzji o przydatności danego osobnika do celów hodowlanych. Co więcej, przyszli właściciele szczeniąt powinni być informowani o ich szacunkowej wartości hodowlanej.

Należy unikać hodowli nakierowanej na uzyskanie skrajnie uwydatnionych cech eksterieru: Skrajnie wzmocnione cechy eksterieru psów mogą być przyczyną ich cierpienia (British Veterinary Association 2018; Dog Breeding Reform Group 2018). Na przykład brachycefalia (krótkogłowie; van Hagen 2019) powoduje anatomiczne wady czaszki psów wpływające na mózg, oczy i górne drogi oddechowe, predysponując takie osobniki do trwających całe życie problemów neurologicznych lub okulistycznych, a także trudności z oddychaniem, spaniem (bezdech senny), przegrzewaniem się i regurgitacją.

- Psy o skrajnym pokroju⁴ (w tym te, które przeszły operacje korekcyjne) nie mogą być wykorzystywane w celach hodowlanych (ani prezentowane na wystawach zwierząt hodowlanych). Zabieg korekcyjny powinien być odpowiednio odnotowany w dokumentacji medycznej psa obok informacji o rejestracji mikroczipa, a w stosownych przypadkach także w jego paszporcie.

3.4 Ogólne wymagania dotyczące zdrowia

- Zarówno suka, jak i pies reproduktor muszą być objęte profilaktyczną opieką zdrowotną sprawowaną przez lekarza weterynarii, obejmującą regularne szczepienia, kompleksowe badania kontrolne oraz profilaktykę i leczenie wewnętrznych i zewnętrznych chorób pasożytniczych. O rozpoczęciu i czasie trwania leczenia musi decydować lekarz weterynarii, ponieważ niektóre terapie mogą być szkodliwe dla płodów lub szczeniąt, jeśli będą zastosowane w czasie ciąży lub laktacji.

Szczepienia

Psy powinny być zaszczepione przez lekarza weterynarii przed kryciem. Suki szczepione niedługo przed zajściem w ciążę wytworzą w siarze (pierwszym mleku) przeciwciała, które zostaną przekazane szczeniętom podczas karmienia, dając im tymczasową odporność na niektóre choroby.

Dostępność szczepień zasadniczych i dodatkowych (Tabela 1; Day i in. 2016) dla psów będzie się różnić w zależności od kraju. Lekarze weterynarii powinni przestrzegać krajowych wytycznych dotyczących szczepienia psów.

Tabela 1. Szczepienia zasadnicze i dodatkowe dla psów (Day i in. 2016)

Szczepienia zasadnicze dla psów	Szczepienia dodatkowe dla psów ⁵
Parwowiroza psów typu 2 (PPV-2)	Leptospiroza
Wirus nosówki (CDV)	<i>Bordetella bronchiseptica</i> (kaszel kennelowy)
Adenowirus/zakaźne zapalenie wątroby psów (CAV typu 1 i 2)	Parainfluenza psów
Wścieklizna – w krajach, w których wścieklizna występuje endemicznie, jeśli szczepienie psów jest obowiązkowe oraz gdy psy podróżują do innego kraju	Leiszmanioza
	Wirus opryszczki psiej

⁴ Zob. Dog Breeding Reform Group 2018 Policy Position: [Extreme conformation in dogs](#).

⁵ Szczepienia dodatkowe są stosowane w celu zapewnienia ochrony konkretnym psom, które mogą być narażone na określone choroby. Wykaz takich szczepień nie obejmuje wszystkich dostępnych opcji i zależy od przepisów krajowych.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Hodowcy mają obowiązek prowadzić aktualną dokumentację szczepień dla każdego psa i szczenięcia oraz posiadać zaświadczenia o szczepieniach podpisane przez lekarza weterynarii. W stosownych przypadkach powinno to być świadectwo zdrowia wystawione według wzoru określonego przepisami krajowymi lub europejski paszport dla zwierząt domowych. Szczepionki homeopatyczne nie są akceptowalną alternatywą dla szczepień ochronnych.

Hodowla

- Oboje rodzice muszą być zdolni do naturalnej kopulacji. Wymuszanie kopulacji jest niedopuszczalne.
- Sztuczne zapłodnienie nie może być stosowane jako standard lub w celu przewyciężenia problemów wynikających z niezdolności psów do naturalnej kopulacji. Metodę tę można rozważać *wyłącznie* w szczególnych okolicznościach, a jej stosowanie wymaga solidnego uzasadnienia:
 - Jeśli można wykazać, że podniesie dobrostan potencjalnego potomstwa poprzez zwiększenie różnorodności puli genetycznej w populacji danej rasy, ograniczając w ten sposób występowanie szkodliwych mutacji genetycznych.
 - Oboje rodzice muszą mieć potwierdzoną historię naturalnego rozrodu (np. krycie i rodzenie bez interwencji lekarskiej); sztuczne zapłodnienie nie wolno stosować w celu przewyciężenia fizycznej niezdolności rodziców do kopulacji i rozrodu.
 - Do pobierania nasienia mogą być stosowane wyłącznie ręczne metody; stosowanie elektroejakulacji jest zabronione.
 - Inseminacja chirurgiczna jest zabroniona.
 - Pobranie nasienia i sztuczna inseminacja mogą być wykonywane wyłącznie przez należycie wykwalifikowanego lekarza weterynarii, posiadającego odpowiednie umiejętności i uprawnienia do stosowania tych metod.
- Suki hodowlane powinny być dobrymi matkami, tzn. powinny być zdolne do rodzenia i odchowania szceniąt w sposób naturalny (uwaga: informacja na ten temat nie jest dostępna odnośnie do matek pierworódek). Nie wolno ponownie rozmnażać suk, u których przeprowadzono cesarskie cięcie, chyba że lekarz weterynarii zaświadczy, że nie zagrazi to dobrostanowi takiej suki. Nie wolno ponownie rozmnażać suk, które miały dwa mioty urodzone przez cesarskie cięcie.

Wiek hodowlany

Na zdolności reprodukcyjne psów i dobrostan wyhodowanych z nich szceniąt wpływa wiele czynników, w tym wiek, rasa (wielkość) i ogólny stan zdrowia (Fisher & Croney, w przygotowaniu). Rozmnażanie psa można rozpocząć po osiągnięciu przez niego dojrzałości fizycznej i należy zakończyć je, zanim pies zacznie się starzeć. Suki, które przekroczyły wiek średni, są bardziej narażone na powikłania położnicze, zaś u reproduktorów jakość nasienia spada wraz z wiekiem i zmianami stanu zdrowia (Fisher & Croney, w przygotowaniu). Podany poniżej zakres wiekowy ma charakter orientacyjny. Zaleca się, aby psy były regularnie badane przez lekarza weterynarii, aby hodowca miał pewność, że nie ma przeciwwskazań do wykorzystania ich w celach hodowlanych.

- Suki hodowlane i psy reproduktory nie mogą być używane do rozrodu, dopóki nie są w pełni rozwinięte (nie osiągnęły dojrzałości płciowej i szkieletowej) – wiek ten jest zależny od rasy; niektóre większe rasy dojrzewają znacznie później niż inne. Suki nie powinny być kryte przed ukończeniem przez nie 18 miesięcy.
- Suki po ukończeniu 7 roku życia nie powinny być kryte, chyba że zostaną zbadane przez lekarza weterynarii, który nie stwierdzi przeciwwskazań do dalszego ich krycia. Należy koniecznie zasięgnąć porady weterynaryjnej przed rozpoczęciem krycia suk większych ras, jeśli ukończyły one 5 lat. Hodowcy powinni unikać krycia suk po raz pierwszy, jeśli są one w wieku powyżej 5 lat. Niedopuszczalne jest krycie suki przed upływem 12 miesięcy od urodzenia przez nią poprzedniego miotu ani krycie jednej suki więcej niż 4 razy w ciągu całego jej życia.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Reproduktry powyżej 7 roku życia powinny być zbadane przez lekarza weterynarii w celu stwierdzenia, czy nie ma zastrzeżeń co do dalszego wykorzystywania ich w celach hodowlanych. W przypadku większych ras należy zasięgnąć porady weterynaryjnej przed rozpoczęciem krycia reproduktorami w wieku powyżej 5 lat.

Krycie

- Zapoznanie suki i reproduktora musi być starannie zaplanowane i ściśle kontrolowane w celu zapewnienia obu psom bezpieczeństwa i zapobieżenia urazom lub chorobom. Nie wolno kojarzyć ze sobą zwierząt, które do siebie nie pasują (ze względu na wielkość lub zachowanie). Krycie, którego wynikiem są duże szczenięta lub liczny miot, może zwiększyć ryzyko trudnego porodu.
- Podczas krycia psy powinny być fizycznie odseparowane od innych zwierząt. Należy wziąć pod uwagę wpływ, jaki suka w rui może mieć na inne psy. Na czas cieczki u suk, należy przygotować odpowiednie pomieszczenia, w których będzie można odseparować samców, aby zapobiegać ich frustracji (wywołanej sygnałami wizualnymi, dźwiękowymi i – na ile to możliwe – zapachowymi).
- Po kryciu, hodowcy są zobowiązani do dokładnego sprawdzenia obu psów pod kątem urazów. Należy zasięgnąć porady weterynaryjnej i w razie potrzeby zastosować się do niej.

4. Kompetentni opiekunowie

Dobrostan psów hodowlanych i szczeniąt zależy od środowiska i opieki zapewnianej przez ludzi.

- Hodowcy są zobowiązani do przedstawienia dowodów kompetencji związanych z hodowlą psów właściwemu organowi w następujących obszarach:
 - Dobrostan psów – rozpoznawanie oznak niskiego i wysokiego dobrostanu oraz umiejętność podjęcia odpowiednich środków w celu zapobiegania cierpieniu i łagodzenia go oraz dbania o dobrostan zwierząt.
 - Kontrola zdrowia.
 - Aktualna wiedza na temat zaburzeń dziedzicznych występujących w danej rasie (jeśli dotyczy).
 - Rozpoznawanie stanów wymagających interwencji i pierwsza pomoc w przypadku chorych zwierząt.
 - Zachowanie psa, wczesny rozwój i socjalizacja.
 - Opieka i wychowanie zorientowane na dobrostan psów.
 - Urozmaicenie środowiska.
 - Sprzątanie i higiena.
 - Karmienie i przygotowywanie posiłków.
- W hodowli dostępna musi być wystarczająca liczba kompetentnych, dorosłych opiekunów pracujących za dnia (i w razie potrzeby nocą), aby zapewnić psom i szczeniętom opiekę zgodną z kryteriami zawartymi w niniejszych wytycznych (patrz część 5). Na przykład ostatnio zaproponowane zmiany w prawodawstwie dotyczącym dobrostanu zwierząt w Niemczech wymagają od hodowców poświęcenia 4 godzin w ciągu dnia na opiekę nad szczeniętami (w tym na socjalizację)⁶, w celu zadbania o ich dobrostan, rozwój i właściwe przystosowanie do roli psów towarzyszących. Na każde 10 dorosłych psów w hodowli powinna przypadać co najmniej jedna, a najlepiej dwie osoby posiadające odpowiednie kompetencje i zatrudnione w pełnym wymiarze czasu pracy, dostępne w normalnych godzinach pracy, siedem dni w tygodniu. Właściwy stosunek liczby opiekunów do psów powinien pozwalać na zapewnienie psom opieki zgodnej z

⁶ Referentenentwurf BMEL 2019 Verordnung zur Änderung tierschutzrechtlicher Vorschriften.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

niniejszymi wytycznymi i uwzględnić dodatkowy czas potrzebny na odpowiednią wczesną habituację i socjalizację szceniąt.

- W przypadku, gdy hodowcy posiadają zezwolenie na posiadanie większej liczby psów i szceniąt, powinni nabyć kwalifikacje w zakresie opieki nad psami w uznanej instytucji (jeśli takie szkolenia są dostępne w danym kraju). Osoby takie powinny również kontynuować swój rozwój zawodowy, biorąc udział w szkoleniach, w tym korzystając z kursów online i literatury, aby być na bieżąco z dobrymi praktykami w zakresie opieki nad zwierzętami. Hodowcy muszą być zobowiązani do wykazania, jakie szkolenia ukończyli i jak często je podejmują.

5. Wymogi dotyczące dobrostanu zwierząt: właściwe żywienie, odpowiednie warunki bytowe, dobry stan zdrowia i odpowiednie zachowanie

W tej części wytycznych dobrostan zwierząt rozpatrywany jest pod kątem czterech kryteriów dobrostanu (np. Welfare Quality): **odpowiednie żywienie, odpowiednie warunki bytowe, dobry stan zdrowia i odpowiednie zachowanie**, które odpowiadają na podstawowe **potrzeby w zakresie dobrostanu** zwierząt. Do każdej zasady przypisane są **kryteria**⁷, które hodowcy muszą spełnić, aby zapewnić dobrostan psom i szczeniętom. Kryteria te można monitorować w celu stwierdzenia, czy dobrostan psów i szceniąt jest utrzymywany.

Tabela 2. Zasady, kryteria i sugerowane wskaźniki dobrostanu zwierząt

Zasady utrzymania dobrostanu zwierząt	Kryteria, jakie należy spełnić, by zapewnić dobrostan psom i szczeniętom	Jeśli potrzeba dobrostanu jest zrealizowana	Monitorowanie psów i szceniąt
Odpowiednie żywienie (strona 11)	Psy i szczenięta są właściwie karmione i zaopatrywane w wodę, aby uniknąć długotrwałego głodu i pragnienia w celu zaspokojenia ich zapotrzebowania na odpowiednią dietę	Kondycja i nawodnienie psów i szceniąt są optymalne	Należy regularnie monitorować spożycie karmy i wody, masę ciała i stan fizyczny zwierząt ⁸
Odpowiednie warunki bytowe (strona 13)	Psy i szczenięta przebywają w środowisku, które zapewnia im swobodę poruszania się, komfort fizyczny i dostęp do zasobów bez strachu, ryzyka urazów i chorób w celu zaspokojenia ich potrzeby odpowiedniego środowiska	Psy i szczenięta wykazują naturalne zachowania lokomocyjne i zróżnicowane wzorce aktywności dziennej; czują się dobrze i są zrelaksowane podczas odpoczynku i snu, nie jest im za gorąco ani za zimno; są fizycznie zdrowe	Należy regularnie monitorować stan zdrowia, zachowanie oraz aktywność psów i szceniąt
Dobry stan zdrowia (strona 15)	Psy i szczenięta są pod opieką zapewniającą im utrzymanie dobrego zdrowia i są dobrze traktowane przez opiekunów w każdym	Psom i szczeniętom nie doskwierają urazy, choroby ani ból	Należy regularnie monitorować stan zdrowia psów i szceniąt oraz ich

⁷ Zaadaptowano z Welfare Quality® [Principles i Criteria of Good Animal Welfare](#).

⁸ Punktacja BCS (*Body Condition Score*): <https://wsava.org/wp-content/uploads/2020/01/Body-Condition-Score-Dog.pdf>.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

	okolicznościach <i>w celu zaspokojenia ich potrzeby ochrony przed bólem, cierpieniem, urazami i chorobami</i>	Psy i szczenięta nie boją się swoich opiekunów	zachowanie wobec opiekunów
Odpowiednie zachowanie (strona 18)	Psy i szczenięta mają zapewnione urozmaicone, stymulujące środowisko, towarzystwo innych psów i możliwość podejmowania pozytywnych interakcji z człowiekiem, które wspierają prawidłowy rozwój behawioralny <i>w celu zaspokojenia ich potrzeby odpowiedniego zachowania</i>	Zachowanie psów i szczeniąt świadczy o ich dobrym stanie emocjonalnym. Psy i szczenięta wykazują naturalne i zróżnicowane wzorce aktywności, czują się dobrze i są pewne siebie w swoim otoczeniu, pozytywnie reagują na interakcje z ludźmi i innymi zwierzętami oraz mogą wybierać, co i kiedy robią, bez lęku czy stresu	Należy regularnie monitorować zachowanie i aktywność psów i szczeniąt, w tym ich interakcje z ludźmi

5.1 Odpowiednie żywienie

Obowiązki hodowców:

[Wymogi ogólne]

- **Karmić psy wysokiej jakości kompletną dietą odpowiadającą na ich indywidualne potrzeby (związane np. z rasą, poziomem aktywności, wiekiem i stanem zdrowia).**
 - Lekarze weterynarii lub odpowiednio wykwalifikowani i doświadczeni dietetycy zwierzęcy mogą udzielić porad dotyczących odpowiedniej diety dla ciężarnych i karmiących suk oraz szczeniąt.
- **Zapewniać swobodny dostęp do wody, która jest codziennie wymieniana na świeżą.**
- **Dbać o to, by woda i pożywienie były świeże i niezanieczyszczone.**
 - Przechowywać karmę zgodnie z zaleceniami producenta, w higienicznych, chłodnych i suchych miejscach, a w razie potrzeby w lodówce.
 - Dietę surową należy stosować z ostrożnością i tylko w przypadku ścisłego przestrzegania metod dbania o bezpieczeństwo biologiczne, w tym bezpieczne przechowywanie i oddzielne miejsca przygotowywania żywności z dostępem do ciepłej i zimnej bieżącej wody.
 - Przechowywać i podawać żywność z dala od zagrożenia ze strony szkodników.
 - Przygotowywać żywność w higienicznym miejscu.
 - Usuwać niezjedzoną mokrą karmę do czasu następnego karmienia i wymieniać niezjedzoną suchą karmę co 24 godziny.
- **Wprowadzać nowe pokarmy stopniowo, zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii lub producenta karmy, aby pozwolić psom na przystosowanie się do nich.**
- **Podawać jedzenie i wodę w różnych naczyniach (nieporowatych), osobnym na jedzenie i osobnym na wodę (po jednym na każdego psa); rozmieścić miski na jedzenie tak, aby zapobiegać konfliktom między psami.**
 - Zapewnić sukom pożywienie i wodę w miejscu niedostępnym dla szczeniąt.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- **Monitorować spożycie pokarmu i wody każdego dnia.**
 - Zasięgać porady lekarza weterynarii, jeżeli dorosłe psy nie jedzą przez 24 godziny, nie piją lub piją w nadmiarze bądź wykazują zachowania typu pica. Konsultacja z lekarzem weterynarii jest konieczna wcześniej, jeśli istnieją szczególne obawy co do stanu zdrowia danego psa.
 - Dbać o to, aby psy, które wykazują znaczną niewyjaśnioną utratę lub przyrost wagi bądź zmianę w kondycji fizycznej, były badane przez lekarza weterynarii i w razie potrzeby leczone.
- **Regularnie monitorować masę ciała i stan zdrowia, aby upewnić się, że psy są żywione właściwie.**

[Dorosłe psy]

- **Dorosłe psy należy karmić co najmniej dwa razy w ciągu dnia, stosownie do potrzeb danego osobnika, chyba że lekarz weterynarii zaleci inaczej.**

[Suki ciężarne i karmiące]

Ciąża i laktacja zwiększają zapotrzebowanie energetyczne i wymagania żywieniowe suk.

- **Sukom należy podawać dietę wysokiej jakości, odpowiednią do etapu ciąży i laktacji oraz kondycji organizmu.**
 - Sukom należy zapewniać nieograniczony dostęp do karmy przeznaczonej dla szceniąt aż do momentu ich odsadzenia, co powinno zagwarantować dobre odżywienie suk. Należy jednak uważać, aby nie przekarmić suk, ponieważ nadwaga lub otyłość mogą predysponować je do trudnych porodów.
 - Po odsadzeniu szceniąt od matki potrzeby żywieniowe suk będą zależały od stanu jej organizmu.

[Szczenięta]

Przez pierwsze trzy tygodnie życia mleko matki dostarcza szczeniętom wszystkich potrzebnych składników odżywczych. Siara (pierwsze mleko) zawiera przeciwciała, które dają szczeniętom tymczasową odporność na niektóre choroby zakaźne.

- **Regularnie monitorować szczenięta, aby upewnić się, że otrzymują wystarczającą ilość mleka, są dobrze odżywione i że stale przybierają na wadze.**
 - Dyskretnie obserwować sukę podczas karmienia szceniąt, aby upewnić się, że są one karmione.
 - Zważyć szczenięta tuż po urodzeniu (pod warunkiem, że suka zgadza się na zabranie szceniąt), a następnie codziennie przez pierwsze dwa tygodnie życia; po tym czasie szczenięta mogą być ważone co tydzień aż do momentu oddania ich nowym właścicielom lub do 6 miesiąca życia. Wyniki pomiarów masy ciała należy zapisywać.
 - Niezwłocznie zasięgać porady lekarza weterynarii, jeżeli szczenięta nie są prawidłowo odżywione lub nie przybierają na wadze; ich stan może pogorszyć się znacznie szybciej niż w przypadku dorosłych psów.
- **Jeżeli stan zdrowia suk pogorszył się lub nie jest ona w stanie wykarmić szczeniąt, należy zapewnić szczeniętom żywienie uzupełniające do momentu zakończenia odsadzania.**
 - Używać mleka i butelek przeznaczonych specjalnie dla szceniąt.
 - Zasięgać porady lekarza weterynarii lub przestrzegać wytycznych producenta dotyczących ilości, częstotliwości podawania i temperatury mleka oraz dobrych praktyk higienicznych.
 - Sterylizować i suszyć butelki i smoczki po każdym użyciu, aby zapobiec infekjom.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Odstawienie od piersi jest procesem stopniowym, w trakcie którego szczenięta przestawia się na pokarm stały, a ich zapotrzebowanie na mleko suki stopniowo się zmniejsza.

- **Opracować plan odstawiania szczeniąt od piersi i prowadzić dziennik karmienia przejściowego uwzględniający codzienne proporcje mleka suki i pokarmu stałego.**
 - Stopniowo przestawiać szczenięta na pokarm stały. Odstawianie od piersi powinno rozpocząć się dopiero wtedy, gdy szczenię jest zdolne do samodzielnego pobierania pokarmu i nie przed ukończeniem 3–4 tygodnia życia; odstawianie od piersi kończy się zazwyczaj, gdy szczenię osiąga wiek 6–8 tygodni. Proces odstawiania od piersi nie może trwać krócej niż 7 dni.
 - Zapewnić dobrej jakości karmę opracowaną specjalnie dla szczeniąt odstawianych od matki i postępować zgodnie z instrukcjami producenta dotyczącymi ilości podawanej karmy i częstotliwości karmienia. Podczas odstawiania szczeniąt od piersi nie można ich karmić dietą surową. Szczenięta poniżej 8 tygodnia życia muszą być karmione co najmniej 5 razy dziennie.
 - Upewnić się, że każde szczenię zjada odpowiednią część podawanej karmy, w miarę możliwości podając pokarm w oddzielnych miseczkach.
- **Podawać wodę w naczyniu na tyle płytkim, by zapobiec zranieniu lub utonięciu szczeniąt, ale też na tyle dużym, aby pomieściło odpowiednią ilość wody, w razie gdyby wszystkie szczenięta chciały napić się jednocześnie.**

Najlepsze rozwiązania:

- **Podawać jedzenie i wodę na różne sposoby, aby urozmaicić życie psów i szczeniąt (część 5.4) (Overall i Dyer 2005; Garvey i in. 2016).**
 - Zapewnić odpowiednie jadalne gryzaki.
 - Podawać jedzenie na różne sposoby, używając zabawek i misek na pokarm.
 - Część dziennej porcji żywieniowej może być wykorzystywana do nagradzania zachowań podczas interakcji i ćwiczeń z ludźmi.
 - Zapewnić dodatkowy dostęp do świeżej wody pitnej przy pomocy poidel automatycznych.

5.2 Odpowiednie warunki bytowe

Hodowcy są zobowiązani do zapewnienia zwierzętom następujących warunków:

Światło

Psy wymagają odpowiednich okresów światła dziennego i ciemności, aby mogły realizować swoje naturalne wzorce aktywności w dzień i w nocy

- **Psy należy trzymać w warunkach naturalnego oświetlenia.**
 - Należy zapewnić im naturalne światło dzienne. Stosowanie dodatkowego sztucznego oświetlenia musi odpowiadać naturalnej długości dnia, zapewniając przynajmniej 10–12 godzin światła. Sztuczne oświetlenie musi być wyłączone na noc, aby zapewnić okres ciemności przez minimum 8 godzin. Białe sztuczne oświetlenie, najlepiej o szerokim lub pełnym spektrum (w tym UV), musi zapewniać co najmniej 50 luksów na wysokości zwierząt (Ruis & van der Bord 2017).

Hałas

- **Należy zadbać, aby psy i szczenięta nie były narażone na nadmierny lub ciągły hałas (w tym na wysokie częstotliwości i ultradźwięki).**
 - Pomieszczenia, w których przebywają psy, muszą być skonstruowane, zaprojektowane i rozmieszczone w sposób ograniczający słyszalność szczekania. Psy powinny doświadczać przewidywalnych, pozytywnych interakcji z ludźmi i różnorodnych bodźców – w ten sposób ogranicza się ryzyko pojawiania się frustracji u zwierząt trzymanych w hodowli.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Wentylacja

- Należy zapewnić psom i szczeniętom odpowiednią wentylację, aby miejsce, w którym przebywają, było wolne od nieprzyjemnych zapachów i wilgoci oraz w celu zmniejszenia ryzyka wystąpienia zakaźnego zapalenia oskrzeli („kaszlu kennelowego”).
 - Suki ze szczeniętami należy trzymać w miejscu, w którym nie ma przeciągów.

Temperatura

Psy mogą przebywać w szerokim zakresie temperatur. Szczenięta wymagają wyższych temperatur otoczenia do czasu, gdy wykształcą skuteczną termoregulację.

[Wymogi ogólne]

- Należy zapewnić psom i szczeniętom dostęp do zróżnicowanej temperatury, aby mogły wybierać miejsca, które są chłodniejsze lub cieplejsze w zależności od ich potrzeb.
 - Należy sprawdzać, czy psom i szczeniętom nie jest za gorąco lub za zimno. Jeśli psy lub szczenięta prezentują objawy słabej tolerancji na wysokie lub niskie temperatury, należy zadbać o ich dobrostan.
- Należy regularnie sprawdzać temperaturę pomieszczenia, w którym przebywają psy, aby utrzymać odpowiedni zakres temperatur:
 - Pomiary temperatury powinny być rejestrowane codziennie przy użyciu termometru six umieszczonego na wysokości psów, jak najbliżej głównego miejsca odpoczynku.

[Dorosłe psy]

- Należy zadbać o to, aby w pomieszczeniach dla dorosłych psów panowała temperatura w przedziale 10–26°C.
 - Optymalny zakres temperatur to 15–21°C (van der Leij 2009).
 - Psy krótkogłowe oraz te o skrajnych typach sierści wymagają starannego dopasowania warunków, ponieważ mają wyraźnie odmienną tolerancję termiczną (Jordan i in. 2016).

[Suki i szczenięta]

- W porodówce należy utrzymywać temperaturę w przedziale 22–28°C.
 - Przez pierwszych 10 dni życia szczenięta wymagają wyższej temperatury otoczenia, ponieważ nie są w stanie samodzielnie regulować temperatury ciała.
 - Nie wolno dopuścić do przegrzania szczeniąt ani pomieszczenia, w którym przebywają. Dodatkowych źródeł ciepła należy używać w sposób bezpieczny, tj. nie mogą one stwarzać ryzyka poparzenia dla psów i szczeniąt ani ryzyka pożaru pomieszczenia, w którym zwierzęta przebywają. Suka powinna mieć możliwość swobodnego oddalenia się od źródła ciepła do chłodniejszego miejsca.

Pomieszczenia

Rodzaj, wielkość i jakość przestrzeni zapewnianej psom (jej wyposażenie oraz to, czy umożliwia ona psom naturalne zachowanie) są ważne dla wysokiego dobrostanu psów.

Rodzaj pomieszczeń

- W warunkach idealnych psy oraz ich szczenięta mieszkają razem z ich właścicielem, dzięki czemu znają go i czują się komfortowo w środowisku domowym oraz podczas normalnych czynności wykonywanych przez człowieka.
 - Psy trzymane w domu muszą mieć swobodny dostęp do więcej niż jednego pomieszczenia, którego wielkość przekracza minimalną powierzchnię przeznaczoną dla psów (załącznik 1), oraz dostęp do obszaru na zewnątrz, przeznaczonego na aktywność fizyczną. Psy nie mogą być zamykane w klatkach wewnątrz budynku ani w budach, chyba że na krótko z powodu złego stanu zdrowia – wówczas zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- **Psy trzymane w hodowli muszą mieć stały dostęp do pomieszczenia, w którym wydzielony jest obszar przeznaczony na sen, i przylegającego do niego wybiegu lub bezpiecznej przestrzeni zewnętrznej spełniającej, a najlepiej przekraczającej wymogi dotyczące minimalnej przestrzeni dla psów (załącznik 1).**
 - Wielkość pomieszczeń musi być odpowiednio dostosowana do liczby i wielkości psów (załącznik 1). Konstrukcja pomieszczeń musi umożliwiać psom wycofanie się do wewnątrz, w razie gdyby na zewnątrz działo się coś niepokojącego. Należy unikać korzystania z pomieszczeń małych i wąskich, ponieważ uniemożliwiają one psom ważne zachowania związane z radzeniem sobie z trudnymi sytuacjami. Pomieszczenia muszą mieć co najmniej 2 m szerokości w każdym kierunku.
 - Hodowcy powinni dostarczyć szczegółowy rzut, na którym wyraźnie zaznaczono rozkład i wymiary pomieszczeń dla zwierząt.
- **Zabrania się trzymać psy w klatkach piętrowych lub ustawionych jedna na drugiej.**

Jakość otoczenia psów

- **Należy zapewnić psom i szczeniętom środowisko odpowiednio urozmaicone i stymulujące, tak aby mogły one realizować swoje naturalne zachowania.**
 - Należy zapewnić każdemu psu wystarczająco dużo miejsca, aby mógł chodzić, biegać, bawić się, obracać się, stać na czterech łapach, stać na tylnych łapach, merdać ogonem oraz leżeć w pełnym rozciągnięciu ciała bez dotykania innego psa lub ścian.
 - Należy zapewnić psom wystarczająco dużej przestrzeni umożliwiającej wydzielenie miejsc przeznaczonych na sen i aktywność oraz pozwalającej na wprowadzanie urozmaiceń; jeśli psy trzymane są w parach lub grupach, przestrzeń ta powinna być dobrze zaprojektowana w celu zapobiegania rywalizacji o zasoby. Psy muszą mieć możliwość swobodnego oddalania się od siebie.
 - Psy muszą mieć stały dostęp do czystego, suchego, pozbawionego przeciągów miejsca do spania z odpowiednim, wygodnym pościeleniem.
 - Psy mieszkające wyłącznie w pomieszczeniu hodowlanym trudniej jest przygotować do życia w środowisku domowym. Plany wzbogacania środowiska i socjalizacji szczeniąt powinny pokazywać, w jaki sposób hodowca zapobiega pojawieniu się takiej trudności.

Bezpieczeństwo

- **Należy zadbać, aby wszystkie pomieszczenia i wybiegi, sprzęt, wyposażenie i urządzenia, do których psy i szczenięta mają dostęp, były bezpieczne, czyli stwarzały minimalne ryzyko urazów, chorób i ucieczki.**
 - Należy zadbać o to, by wszystkie pomieszczenia mieszkalne i miejsca przeznaczone na aktywność fizyczną były zbudowane z materiałów solidnych, bezpiecznych, trwałych, nieprzemakalnych, a także by były utrzymywane w dobrym stanie technicznym.
 - Należy zadbać o to, aby wszystkie powierzchnie wewnętrzne były nietoksyczne dla psów.
 - W razie potrzeby, należy dezynfekować wszystkie powierzchnie, wyposażenie i sprzęty.
 - Podłogi powinny być solidne; nie wolno stosować podłóg listwowych ani z siatki drucianej.

Najlepsze rozwiązania:

- **Najlepiej zapewnić psom duże i zróżnicowane pomieszczenia, które pozwalają na swobodny wybór miejsca spędzania czasu w dowolnej chwili**
 - Przestrzeń powinna być dobrze zaprojektowana z perspektywy psa i wyposażona w dodatkowe urozmaicenia (część 5.4). Psy powinny mieć możliwość swobodnego poruszania

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

się i komfortowego przebywania w swoim środowisku, bez wchodzenia w rywalizację z innymi psami.

5.3 Dobry stan zdrowia

Opiekunowie psów i szceniąt powinni zawsze i w każdych okolicznościach traktować je dobrze i dbać o relacje na linii zwierzę-człowiek z uwzględnieniem przede wszystkim perspektywy psa/szczenięcia.

Obowiązki hodowców:

Opieka

- **Ze wszystkimi psami i szczeniętami należy obchodzić się w sposób empatyczny (Brooke 2019) i odpowiedni (Yin 2011). Metody postępowania muszą być ukierunkowane na dobrostan zwierząt i nie mogą powodować ich cierpienia, tj. bólu, urazów, strachu lub niepokoju ani też nie mogą stwarzać zwiększonego ryzyka wystąpienia choroby.**
 - W stosunku do psów i szceniąt nigdy nie wolno stosować awersyjnych metod szkolenia⁹. Nie wolno stosować obroży elektrycznych. Nie wolno stosować ogrodzeń elektrycznych.
 - Psy muszą posiadać odpowiednie obroże, szelki i haltery, w których są wyprowadzane na spacer. Haltery nie powinny być stosowane u szceniąt, a jedynie u dorosłych psów jako uzupełnienie odpowiednich obroży lub szelek. Tzw. dławiki nie powinny być stosowane rutynowo; konieczne muszą też być wyposażone w ogranicznik zapobiegający zaciśnięciu się smyczy, które mogłyby powodować ucisk na drogi oddechowe psa.
 - Osoby opiekujące się psami mają zapewniać im pozytywne, spójne i przewidywalne interakcje z innymi psami, odpowiednio do ich indywidualnych potrzeb.
 - Psy nie mogą być zmuszane do interakcji z człowiekiem, muszą mieć możliwość kontrolowania swoich kontaktów z ludźmi, a także unikania ludzi, jeśli tego chcą.
- **Prowadząc gospodarstwo domowe należy dbać o to, by spokój psów i szceniąt nie był zakłócany bardziej niż to konieczne.**

Monitorowanie psów i szceniąt

- **Należy regularnie obserwować psy i szczenięta w ciągu dnia, tak często jak jest to konieczne, by zapewnić im dobrostan.**
 - Należy obserwować zwierzęta pod kątem oznak nietypowego zachowania, złego stanu zdrowia, urazów, bólu lub cierpienia. Należy zająć się wszelkimi nieprawidłowościami i postępować zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii lub certyfikowanego behawiorysty zwierzęcego.
 - Należy zaznajomić się z prawidłowymi objawami porodu¹⁰. Należy niezwłocznie zasięgnąć porady weterynaryjnej, jeśli suka wydaje się zaniepokojona, a poród nie przebiega prawidłowo. Hodowca powinien sprawdzić, czy wszystkie łożyska zostały urodzone.
 - Należy monitorować stan psów na początku i na końcu dnia pracy oraz przynajmniej co 4 godziny w ciągu dnia. W ciągu nocy nie należy zostawiać psów ani szceniąt samych na dłużej niż 8 godzin. Stan ciężarnych suk w okresie przedporodowym, w połogu i karmiących oraz szczenięta, które nie są jeszcze odstawione od piersi, należy monitorować częściej. Hodowca musi wypracować równowagę pomiędzy zbyt dużą ingerencją w życie psów a brakiem możliwości

⁹ Metody polegające na stosowaniu nieprzyjemnych bodźców w celu zapobieżenia lub zatrzymania niepożądanego zachowania (np. krzyk, siła fizyczna). Takie metody mogą wywoływać u psów i szceniąt strach lub ból, prowadząc w konsekwencji do zaburzeń lękowych i obniżenia ich dobrostanu.

¹⁰ [PDSA: Whelping – A guide to your dog giving birth.](#)

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

rozpoznania, kiedy zdrowiu suk i szczeniąt zagraża niebezpieczeństwo. Podczas porodu można korzystać z kamer w celu zdalnej obserwacji suk.

- Należy sprawdzić stan szczeniąt wkrótce po urodzeniu (jeśli suka na to pozwoli). Należy zapisać numer identyfikacyjny suk (numer mikroczipa) i godzinę urodzenia, płeć, wagę, kolor i identyfikator każdego szczeniaka tak szybko, jak to możliwe. Podczas porodu u suk może obudzić się potrzeba chronienia szczeniąt, co może prowadzić do zachowań agresywnych. Należy zachować ostrożność podczas zbliżania się do szczeniąt i obchodzenia się z nimi, a inne zwierzęta należy trzymać z dala.
- Należy skrupulatnie monitorować suk pod kątem objawów rzucawki: nagłego osłabienia, drżenia, zapaści lub napadu drgawkowego spowodowanych niskim poziomem wapnia podczas laktacji.
- Należy regularnie sprawdzać psy i szczenięta pod kątem pasożytów wewnętrznych i zewnętrznych oraz trzymać zwierzęta w warunkach komfortu i czystości. Psy wymagają regularnej pielęgnacji (w tym szczotkowania, obcinania paznokci, czyszczenia oczu, uszu, nosa i zębów).

Okaleczanie chirurgiczne

Okaleczanie chirurgiczne¹¹, w tym podcinanie strun głosowych, przycinanie ogonów i uszu u psów i szczeniąt, jest zabronione. Takie zabiegi są dopuszczalne wyłącznie wtedy, gdy jest to konieczne ze względów zdrowotnych i poświadczone na piśmie przez lekarza weterynarii (FECAVA 2004).

Opieka weterynaryjna

- **Psom i szczeniętom należy zapewnić opiekę lekarza weterynarii¹² i stosować się do uzgodnionego z nim planu opieki zdrowotnej.**
 - Należy zarejestrować psy i szczenięta u lekarza weterynarii i z wyprzedzeniem zadbać o to, by dane kontaktowe lekarza weterynarii były znane, a możliwość kontaktu poza jego godzinami pracy potwierdzona.
 - Należy przestrzegać kompleksowego i uzgodnionego z weterynarzem planu opieki zdrowotnej, obejmującego regularne szczepienia, profilaktykę przeciw pasożytom wewnętrznym i zewnętrznym oraz badania kontrolne wykonywane przez lekarza weterynarii. Plan opieki zdrowotnej powinien uwzględniać przydatność danego osobnika do celów hodowlanych (patrz strony 8–9); raz do roku należy poddawać plan opieki zdrowotnej analizie, najlepiej dokonywanej przez niezależnego lekarza weterynarii.

[Dorosłe psy]

- Psy muszą być badane przez lekarza weterynarii co najmniej raz w roku. Psy wykorzystywane do celów hodowlanych powinny być badane przez lekarza weterynarii częściej, przynajmniej dwa razy w roku i przed kryciem.
- Psy powinny być regularnie szczepione przez lekarza weterynarii, a dla każdego z nich należy prowadzić oficjalną, aktualną dokumentację szczepień, w której wyszczególnione są podane szczepienia zasadnicze (i dodatkowe). Szczepionki homeopatyczne nie są akceptowalną alternatywą.

[Suki i szczenięta]

- Suki i szczenięta należy poddawać profilaktyce i leczeniu chorób wywoływanych przez pasożyty wewnętrzne i zewnętrzne w stosownym wieku, z właściwą częstotliwością oraz przy użyciu odpowiednich środków, zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii. Należy dokładnie

¹¹ Jak określono w ustawodawstwie krajowym.

¹² Stowarzyszenie BSAVA (British Small Animal Veterinary Association) opublikowało podręcznik pt. Manual of Canine and Feline Shelter Medicine (Dean i in. 2018), który może być przydatny dla lekarzy weterynarii opiekujących się psami i szczeniętami w hodowlach.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

przestrzegać zaleceń lekarza weterynarii dotyczących odpowiedniego leku, jego dawkowania i drogi podania oraz przerw pomiędzy poszczególnymi kuracjami, ponieważ niewłaściwe leczenie może być szkodliwe dla szczeniąt. Należy stosować wyłącznie oficjalnie zatwierdzone środki lecznicze i profilaktyczne.

- Szczenięta muszą być przebadane przez lekarza weterynarii przed sprzedażą lub wydaniem do nowego domu bądź wcześniej, jeśli suka lub szczenięta wykazują objawy choroby. Stan zdrowia i dobrostan każdego zwierzęcia powinien być potwierdzony pisemnie przez lekarza weterynarii przed wydaniem go do nowego domu, z podaniem numeru mikroczipa.

- Szczenięta muszą być zaszczepione przez lekarza weterynarii.

- Szczenięta należy zaczipować i zarejestrować wraz z danymi hodowcy przed wydaniem do nowego domu – jest to trwała forma znakowania zwierząt, która w razie potrzeby umożliwia ich identyfikację. Wszczepienie mikroczipa musi być wykonane przez lekarza weterynarii lub osobę posiadającą odpowiednie uprawnienia, a transponder musi być zgodny z normami ISO 11784 i 11785. Implantację mikroczipa najlepiej przeprowadzić przed pierwszym szczepieniem, by zapewnić właściwą identyfikację każdego zwierzęcia.

- **Należy niezwłocznie zasięgnąć porady weterynaryjnej i postępować zgodnie z nią, jeżeli istnieje jakikolwiek powód do niepokoju o stan fizyczny lub psychiczny zwierząt.**

- Leczenie należy przeprowadzać zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii.

- Podawane leki muszą być dopuszczone przez lekarza weterynarii dla danego psa lub szczeniaka.

- Dla każdego psa lub szczeniaka należy prowadzić historię leczenia.

- **Odpowiedzialne i bezpieczne korzystanie z leków.**

- Leki należy stosować zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii lub producenta (jeśli nie są to leki przepisane na receptę).

- Leki należy przechowywać w bezpiecznym miejscu i w odpowiedniej temperaturze.

- Leki należy utylizować zgodnie z zaleceniami producenta lub lekarza weterynarii.

Eutanazja

- **Eutanazję zwierząt należy przeprowadzać wyłącznie ze względu na ich dobrostan i tylko wtedy, gdy lekarz weterynarii uzna to za konieczne.**

- Szczenięta nie powinny być poddawane eutanazji tylko dlatego, że nie spełniają kryteriów wzorca rasy lub mają wadę budowy, która nie wpłynie na ich dobrostan, bądź gdy według lekarza weterynarii wadę taką można skorygować bez uszczerbku dla dobrostanu zwierzęcia.

- Niedopuszczalna jest eutanazja psów i szczeniąt, jeśli powodem jest wyłącznie brak możliwości sprzedania ich. Właściciel lub hodowca zawsze powinien starać się znaleźć kompetentnych właścicieli dla emerytowanych psów hodowlanych i niesprzedanych szczeniąt.

- Emerytowane psy hodowlane nie powinny być poddawane eutanazji tylko dlatego, że nie mogą być dłużej wykorzystywane w celach hodowlanych.

- **Eutanazja musi być przeprowadzona w sposób humanitarny i tylko przez lekarza weterynarii.**

- **Dla każdego zwierzęcia poddanego eutanazji należy przechowywać dokumentację, która zawiera powód i datę eutanazji oraz nazwisko lekarza weterynarii, który ją przeprowadził.**

Sprzątanie i higiena

Utrzymując czystość i higienę otoczenia psów i szczeniąt należy dbać o to, by psy czuły się bezpiecznie w swoim środowisku. Psy przekazują zapach poprzez mocz, kał i wydzielinę z gruczołów okołoodbytowych,

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

tworząc unikalny profil zapachowy, który pomaga im czuć się bezpiecznie i pewnie. Przesadne sprzątanie (częste, z użyciem środków dezynfekujących lub silnie pachnących produktów) usuwa te ważne zapachy z otoczenia psa lub je maskuje.

- **Należy utrzymywać odpowiednie standardy higieny w miejscach, w których trzymane są psy i szczenięta.**
 - Należy codziennie sprawdzać pomieszczenia zamieszkiwane przez psy i szczenięta, a także znajdujące się w nich wyposażenie i pościła.
 - Pomieszczenia, w których trzymane są psy i szczenięta, a także znajdujące się w nich wyposażenie i legowiska powinny być czyste, suche i wolne od pasożytów. Zabrudzone miejsca i ściółkę w pomieszczeniach hodowlanych należy sprzątać tylko wtedy, gdy jest to konieczne – ważne jest, aby nie naruszać profilu zapachowego suki i nie niepokoić jej bez potrzeby.
 - Legowiska i zabawki należy myć, czyścić i dezynfekować na zmianę i wtedy gdy zachodzi taka potrzeba.
 - Codziennie należy przeprowadzać skuteczne sprzątanie pomieszczeń, w których trzymane są psy; mocz i kał należy usuwać co najmniej dwa razy dziennie, a umyte podłogi należy osuszyć.
 - Na czas sprzątania na mokro (np. przy pomocy myjki ciśnieniowej) lub dezynfekcji psy należy wprowadzać z pomieszczenia.
- **Należy dokładnie sprzątać i zdezynfekować pomieszczenia, a także wszelkie meblowanie, legowiska i inne elementy wyposażenia, zanim zostaną one udostępnione innym psom.**
- **Pojemniki na żywność i wodę należy myć codziennie i dezynfekować co tydzień.**
- **Miejsca przygotowywania żywności powinny być utrzymywane w czystości i wolne od brudu i kurzu.**
- **Należy minimalizować ryzyko związane z inwazją gryzoni, insektów i innych szkodników.**
- **Podczas stosowania produktów czyszczących i dezynfekujących należy zachować odpowiednie środki bezpieczeństwa.**
 - Należy używać produktów, które nie są toksyczne dla psów i środowiska.
 - Należy unikać stosowania środków czyszczących zawierających chlorki benzalkoniowe, ponieważ ich wysokie stężenia są toksyczne dla psów.
 - Posprzątane miejsca należy udostępniać psom dopiero, kiedy jest w nich zupełnie sucho.
 - Środki czyszczące należy przechowywać w sposób bezpieczny i w miejscu niedostępnym dla psów.
- **Należy wyposażyć się w odpowiednie urządzenia i pojemniki do zbierania, przechowywania i utylizacji odpadów. Z odpadami niebezpiecznymi należy postępować w sposób szczególny, zgodnie z ustawodawstwem danego kraju.**

Obiekty służące do izolowania psów

- **Psom chorym, rannym lub potencjalnie zakaźnym (w tym nowo przybyłym zwierzętom na czas kwarantanny) należy zapewnić izolację i opiekę w osobnych pomieszczeniach.**
 - W przypadku bardzo chorych zwierząt krótkoterminowe pomieszczenia izolacyjne mogą znajdować się w przychodni weterynaryjnej (przychodnia musi być w stanie zapewnić całodobową opiekę weterynaryjną).
 - W hodowli izolatki powinny znajdować się w odległości co najmniej 5 m od innych psów w celu ograniczenia ryzyka przeniesienia choroby zakaźnej drogą powietrzną pomiędzy psami izolowanymi i zdrowymi.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Należy przestrzegać wymogów dotyczących trzymania psów i szceniąt w izolacji i opieki nad nimi w celu zadbania o ich dobrostan; wymogi te określone są w innych częściach niniejszych wytycznych.
- Karmę, wodę, ściółki, przybory do sprzątanania oraz produkty czyszczące przeznaczone dla zwierząt izolowanych należy przechowywać osobno.
- Należy przestrzegać dobrych praktyk w zakresie higieny i bezpieczeństwa biologicznego:
 - W razie potrzeby należy używać odzieży i sprzętu ochronnego, które są przeznaczone do użytku **wyłącznie** w izolatce.
 - Dla izolowanych psów należy wyznaczyć osobnego opiekuna lub zajmować się nimi na końcu, po wszystkich innych psach.
 - Po wyjściu z izolatki, a przed kontaktem z innymi psami należy umyć ręce i użyć odpowiedniego środka dezynfekującego.
 - Po zwolnieniu izolatki należy ją dokładnie wysprzątać i zdezynfekować.
- **Przy wprowadzaniu nowych psów należy zaplanować odpowiednią kwarantannę. W sprawie kwarantanny należy zasięgnąć porady lekarza weterynarii.**
- **Psy sprowadzane z zagranicy muszą być poddawane odpowiednim badaniom przeprowadzonym przez lekarza weterynarii, a ich wyniki muszą być znane przed wprowadzeniem nowych osobników do psów dotychczas zamieszkujących w hodowli.**

Planowanie na wypadek sytuacji kryzysowych

- **Zawsze należy posiadać w pełni zaopatrzoną apteczkę pierwszej pomocy, odpowiednią do stosowania u psów i szceniąt, przechowywaną w łatwo dostępnym miejscu. W sprawie zawartości apteczki pierwszej pomocy należy skonsultować się z lekarzem weterynarii.**
- **Należy posiadać praktyczny i możliwy do wdrożenia plan ewakuacyjny i awaryjny, który obejmuje wszystkie psy i szczenięta oraz ludzi, którzy się nimi opiekują.**

5.4 Odpowiednie zachowanie

Urozmaicone środowisko zwiększa możliwości psów i szceniąt w zakresie zachowań typowych dla tego gatunku (w tym interakcji społecznych z innymi psami i ludźmi) i pomaga im kontrolować otoczenie, optymalizując ich stan fizyczny i psychiczny (Prescott i in. 2004; Heath & Wilson 2014).

Obowiązki hodowców:

Zaspokajanie potrzeb środowiskowych psów

- **Należy zapewniać psom i szceniętom urozmaicone środowisko, które spełnia ich potrzeby.**
 - Plan urozmaicania środowiska powinien jasno określać, w jaki sposób zaspokaja ono potrzeby behawioralne psów i szceniąt. Urozmaicone warunki bytowania psów i szceniąt należy zapewnić zarówno wewnątrz pomieszczeń zamieszkiwanych przez psy, jak i na zewnętrznych wybiegach.
 - Wyposażenie urozmaicające środowisko psów powinno stwarzać niewielkie ryzyko urazów lub chorób u psów i szceniąt.
 - Skuteczność i bezpieczeństwo użytkowania takiego wyposażenia należy poddawać regularnej ocenie.

Hodowcy są zobowiązani zapewnić psom i szceniętom:

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- **Bezpieczne miejsce odpoczynku i odosobnienia, w którym zwierzęta mogą czuć się komfortowo i bezpiecznie.**

- Każdemu psu należy zapewnić wygodne odosobnione miejsce, znajdujące się poza zasięgiem wzroku psów i ludzi, w którym w razie potrzeby będzie mógł się schronić:
 - Psom w kojcach należy zapewnić podwyższony podest, pod którym mogą się schować i na które mogą wejść w celu obserwowania innych psów i ludzi znajdujących się poza ich kojcem. Podwójna rola takich podestów daje psom poczucie bezpieczeństwa i możliwość obserwowania czynności wykonywanych przez ludzi w otoczeniu kójców. Pod takim podestem należy umieścić wygodne legowisko, zaś sam podest powinien być duży, solidny i stabilny, tak by mógł się na nim zmieścić więcej niż jeden pies. Podesty mogą być wykorzystywane przez karmiące suki, które potrzebują odpoczynku od swoich szczeniąt.
 - Klatka dla psa również może stanowić miejsce odosobnienia i stanowić punkt obserwacyjny na podwyższeniu. Psy nie mogą przebywać na stałe w klatkach kennelowych. Klatki kennelowe powinny być stabilne i wystarczająco duże, by każdy pies mógł w nich stanąć, obrócić się i położyć. W klatce powinno znajdować się wygodne legowisko.

- **Aktywność fizyczna**

Możliwość codziennej aktywności fizycznej stwarza psom niezbędne okazje do prezentowania typowych dla tego gatunku zachowań lokomocyjnych (Hubrecht i in. 1992), a także spełnia potrzebę eksploracji przestrzeni i interakcji z ludźmi.

- Psom, z wyjątkiem suk w okresie szczenięcia i szczeniąt poniżej 6 tygodnia życia, należy zapewnić codzienną aktywność na świeżym powietrzu, poza wybiegami, dwa razy dziennie przez co najmniej 30 minut, pod kontrolą człowieka. Psy muszą mieć możliwość swobodnego biegania.
- Przestrzeń przeznaczona na aktywność fizyczną powinna być wyposażona w dodatkowe elementy urozmaicające środowisko, takie jak zabawki, brodziki, sprzęt do ćwiczeń agility oraz podwyższone podesty zachęcające do różnych rodzajów aktywności, w tym do zabawy. W czasie przeznaczonym na aktywność fizyczną opiekunowie powinni pozytywnie oddziaływać na psy przy pomocy zabawy i szkolenia opartego na metodach pozytywnych (patrz poniżej). Dla niektórych psów bliski, spokojny kontakt fizyczny z ludźmi (np. głaskanie) jest tak samo ważny jak aktywność fizyczna. Psy nie powinny być zmuszane do aktywności, jeśli nie mają na nią ochoty.
- Wybiegi na zewnątrz budynków muszą posiadać obszary zadaszone i osłonięte w celu zapewnienia ochrony przed ekstremalnymi warunkami pogodowymi.
- Psom, którym zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii należy ograniczyć aktywność fizyczną, należy zapewnić dodatkowe atrakcje.

- **Pozytywne, spójne, przewidywalne interakcje między człowiekiem a psem (nad którymi psy mają kontrolę)**

Psy, które były socjalizowane z ludźmi, chętnie wchodzi z nimi w interakcje (Hubrecht 2002) i wydaje się, że cenią sobie towarzystwo ludzi (Wells 2004). Pozytywne interakcje między człowiekiem a psem są satysfakcjonujące dla psów i stanowią dla tego gatunku ważną formę urozmaicania doświadczeń (Feuerbacher & Wynne 2015).

- Należy dbać o to, by wszystkie interakcje z psami były pozytywne, przewidywalne i nie budziły niepokoju u psów. Interakcje z ludźmi zachodzą często w ciągu dnia, podczas wykonywania prac związanych z prowadzeniem hodowli (np. karmieniem i sprzątaniami). Sytuacje te stwarzają ważne okazje do delikatnych i pełnych empatii interakcji z psami – nie należy ich unikać.
- Należy zapewniać psom dodatkowe codzienne możliwości interakcji z ludźmi (poza normalnymi czynnościami wykonywanymi w hodowli). Te interakcje mogą być zaplanowane przy okazji codziennej aktywności fizycznej psów.
- Nie należy zmuszać psów do interakcji; powinny one mieć możliwość swobodnego oddalenia się od ludzi.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Psy muszą być szkolone z wykorzystaniem technik opartych na wzmocnieniach pozytywnych¹³ w celu ułatwienia bezpiecznej i łatwej opieki nad nimi. Trening oparty na wzmocnieniach pozytywnych może stwarzać ważne możliwości rozwiązywania problemów i daje psom poczucie kontroli.
 - Wszystkie psy powinny być wyszkolone w zakresie chodzenia na smyczy, przychodzenia na zawołanie, siadania i zostawiania na żądanie oraz tolerowania badania fizykalnego.
 - Szkolenie powinno być prowadzone przez całe życie psa; hodowcy powinni przygotować psy do przejścia na emeryturę lub przekazania do nowego domu po zakończeniu ich kariery hodowlanej; plany szkolenia powinny uwzględniać przygotowania do przekazania psów do nowych domów.
 - Szczeniętom należy zapewnić regularny, konsekwentny i pozytywny kontakt z człowiekiem od młodego wieku (patrz część: wczesne doświadczenia i socjalizacja).
- **Żywienie**
 - Podawanie psom i szczeniętom pokarmu w zabawkach i w różnych postaciach (np. rozrzucanie suchej karmy) zachęca je do aktywnej eksploracji i zachowań polegających na rozwiązywaniu problemów. Należy ograniczać rywalizację i zachowania agresywne między psami.
 - **Zabawki**
 - Psy i szczenięta szybko przyzwyczajają się do zabawek; zainteresowanie nimi można podtrzymywać, używając zabawek na zmianę i w połączeniu z interaktywnymi sesjami zabawy z ludźmi.
 - Zabawki muszą być bezpieczne, czyli nietoksyczne i niezniszczalne; muszą mieć odpowiednią wielkość, aby zapobiec urazom (szczególnie u szczeniąt); co najmniej raz dziennie należy sprawdzać, czy nadal są bezpieczne dla psów.
 - Psom i szczeniętom należy zapewnić zabawki, które są specjalnie zaprojektowane do tego, by zachęcać je do żucia; należy je regularnie sprawdzać, aby zminimalizować ryzyko zadławienia.

Interakcje społeczne z innymi psami

Psy są zwierzętami społecznymi; psy wolnożyjące łączą się w grupy społeczne, często tworząc stabilne relacje z innymi osobnikami (MacDonald & Carr 2017). Psy potrzebują i cenią sobie towarzystwo innych psów i mogą cierpieć, kiedy są trzymane w odosobnieniu (Taylor & Mills 2007). Psy o zgodnych charakterach wykazują wzajemną sympatię: witają się w przyjazny sposób, spędzają czas w bliskim kontakcie, razem odpoczywają, pielęgnują się nawzajem (allogrooming) i bawią się ze sobą. Te przyjazne zachowania pomagają chronić psy przed skutkami stresujących wydarzeń i mogą mieć pozytywny wpływ na ich dobrostan.

- **Psy, które nie są dopasowane behawioralnie do innych (np. są bojaźliwe lub agresywne w stosunku do innych psów) nie mogą być wykorzystywane w celach hodowlanych i powinny być wycofane z hodowli.**
- **Należy unikać trzymania psów w kojcach pojedynczo, chyba że na krótki okres czasu, zgodnie z zaleceniami lekarza weterynarii lub gdy suki rodzą i wychowują młode szczenięta.**

¹³ Wzmocnienia pozytywne: proces, w którym prezentacja przyjemnego (nagradzającego) bodźca (np. smakołyk, słowna pochwała, głaskanie, zabawa) zwiększa prawdopodobieństwo powtórzenia danego zachowania w podobnych okolicznościach w przyszłości (Prescott i in. 2004).

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Ponowne wprowadzanie psów do grupy po okresie separacji musi być przeprowadzane ostrożnie, a psy należy uważnie obserwować pod kątem oznak agresji, strachu i stresu.
- **Psom należy zapewniać towarzystwo; psy w hodowli powinny być trzymane razem w zgodnych, stabilnych parach lub małych grupach.**
 - Psy powinny mieć możliwość interakcji społecznych z innymi psami; dobrą okazję po temu stanowią pory aktywności fizycznej lub spaceru z właścicielami.
 - Psom trzymanym razem należy zapewnić wystarczająco dużo przestrzeni i zasobów, aby uniknąć rywalizacji między nimi.
 - Psom trzymanym razem należy zapewnić możliwość wygodnego odpoczynku i snu, zarówno razem, jaki i osobno, aby mogły wybrać to, na co mają ochotę.
 - Zgodność psów musi być starannie monitorowana. Psy należy uważnie obserwować pod kątem agresji podczas karmienia. Nie należy zakładać psom kagańców, aby ułatwić sobie trzymanie psów w jednym pomieszczeniu lub wypuszczanie ich na jeden wybieg.

Problemy behawioralne należy rozwiązywać natychmiast

- **Należy znaleźć certyfikowanego zoopsychologa-behaviorystę lub weterynarza-behaviorystę i stosować się do jego zaleceń w celu szybkiego rozwiązywania problemów behawioralnych w przypadku ich wystąpienia.**

Ciąża i poród

Zachowanie suk zazwyczaj niewiele się zmienia w czasie ciąży; niemniej w ostatnich tygodniach przed planowanym terminem porodu, suka może stać się spokojniejsza i zacząć szukać odpowiednich, wygodnych i cichych miejsc na poród.

- **Należy zapewnić sukcom spokojne, bezpieczne miejsce na poród, z dala od innych zwierząt.**
 - Sukcom należy umożliwić zapoznanie się z pomieszczeniami przeznaczonymi do porodu i odchowania szceniąt na 7–10 dni przed planowanym terminem porodu¹⁴, należy je przenieść do porodówki, kiedy pojawią się pierwsze objawy rozpoczęcia akcji porodowej. Porodówka powinna umożliwiać hodowcy udzielenie suce pomocy w razie potrzeby.
 - Suce należy zapewnić porodówkę z wystarczająco wysokimi bokami, aby zapobiec wypadaniu szceniąt; porodówka musi też być wystarczająco duża, aby suka mogła się w niej zmieścić w pełni rozciągnięta, kiedy karmi swoje szcenięta; boki porodówki powinny zapobiegać przygnieceniu nowonarodzonych szceniąt przez sukę; materiały powinny być wodoszczelne i łatwe do czyszczenia. Aby zapewnić suce i szceniętom komfort, należy im udostępnić miękkie i chłonne legowisko.
 - Porodówka musi zawierać wszystkie zasoby środowiskowe, których suka będzie potrzebować do czasu przekazania szceniąt do nowego domu.
 - Sukcom należy zapewnić możliwość regularnego załatwiania się w ciągu dnia z dala od szceniąt.
 - Kiedy szcenięta rosną i stają się bardziej ruchliwe, sukcom należy zapewnić możliwość odpoczynku od nich; kiedy szcenięta z łatwością wychodzą z legowiska, można zapewnić suce czas na aktywność fizyczną w odosobnieniu, jeśli ma ona na to ochotę.
 - Przez pierwsze dwa tygodnie po porodzie należy trzymać inne zwierzęta z dala od suk i jej szceniąt. Mioty szceniąt od różnych suk nie mogą być trzymane razem, chyba że suk i jej szcenięta żyją razem w zgodnych grupach.

¹⁴ Okres ciąży: zazwyczaj 63 dni (zakres: 58–72 dni): sukę należy przenieść do porodówki lub zapewnić im dostęp do niej pomiędzy 53. a 56. dniem ciąży.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Wczesne doświadczenia: habituacja i socjalizacja

Aby szczenięta stały się szczęśliwymi, ufnymi zwierzętami towarzyszącymi, potrzebują pozytywnych, częstych i zróżnicowanych doświadczeń z ludźmi, innymi zwierzętami i środowiskiem domowym już we wczesnym okresie życia. Szczenięta są szczególnie wrażliwe na poznawanie tego typu doświadczeń, gdy są bardzo młode (w wieku od 3 do 14 tygodni). Szczenięta nie mające odpowiednich doświadczeń w tym wrażliwym okresie mogą nigdy nie poczuć się w pełni komfortowo w roli psa towarzyszącego. Niezwykle ważne jest, aby hodowcy wzięli na siebie odpowiedzialność za pozytywne kształtowanie wczesnych doświadczeń szceniąt, tak by przygotować je do życia w środowisku domowym.

Szczegółowe wskazówki można znaleźć w dokumencie *Supplementary Guidance for Responsible Breeders: Early Socialisation and Habituation of Puppies* (Uzupełniające wytyczne dla odpowiedzialnych hodowców. Wczesna socjalizacja i habituacja).

- **Szczenięta nie mogą być na stałe oddzielone od suki przed całkowitym odsadzeniem przez matkę i nie przed ukończeniem 8 tygodnia życia, chyba że lekarz weterynarii uzna to za konieczne.**
 - Szczenięta mogą cierpieć, gdy są odstawiane od suki i rodzeństwa zbyt wcześnie; brakuje im wówczas ważnych doświadczeń, które pozytywnie kształtują ich zdolność radzenia sobie z nowymi doświadczeniami w późniejszym okresie życia i predysponuje je do rozwoju zaburzeń zachowania.
- **Należy opracować plan socjalizacji i habituacji¹⁵ oraz poświęcić dodatkowy czas na aranżowanie odpowiednich doświadczeń we wczesnym okresie życia szceniąt.**
 - Plan ten powinien być dostosowany do wieku szceniąt, etapu rozwoju behawioralnego i indywidualnych potrzeb.
- **Podczas wprowadzania w życie szceniąt nowych doświadczeń należy stosować odpowiednie środki zapobiegające zakażeniom (patrz część 5.3).**
- **Należy dołożyć wszelkich starań, by suka i jej szczenięta poradziły sobie w interakcjach.**
 - Pozytywną i pełną zaufania relację z suką należy nawiązać przed porodem, ponieważ ułatwi to socjalizację i przyzwyczajenie młodych szceniąt do ludzi i życia w domu.
 - Szczenięta mogą czuć się przytłoczone, gdy są za szybko wystawiane na zbyt wiele nowych doświadczeń. Przy wprowadzaniu nowych doświadczeń należy kierować się reakcjami poszczególnych szceniąt. Należy zaczynać powoli i stopniowo pozwalać szczeniętom na interakcję z nowymi bodźcami w ich własnym tempie.
- **Należy zasięgać porady weterynaryjnej na temat ręcznego odchowu szceniąt i jego wpływu na ich dobrostan.**
 - Ręczny odchów szceniąt można stosować wyłącznie, gdy jest to konieczne, na przykład, jeśli matka jest chora lub nie może karmić.
 - Brak możliwości uczenia się od rodzeństwa lub matki naraża szczenięta na zwiększone ryzyko rozwoju problemów behawioralnych (np. agresji, strachu, problemów lękowych) w późniejszym życiu, które świadczą o obniżonej zdolności do radzenia sobie w nieznanym otoczeniu. Wczesne doświadczenia takich szceniąt powinny być starannie zaplanowane, aby zminimalizować to ryzyko.

¹⁵ Dogs Trust and The Kennel Club: The Puppy Plan <http://www.thepuppyplan.com/>.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Szczenięta należy trzymać z innymi szczeniętami z tego samego miotu lub ze szczeniętami w podobnym wieku.
- **Konieczne jest regularne i odpowiednie postępowanie ze szczeniętami w celu przyzwyczajenia ich do różnych zabiegów oraz socjalizacja z ludźmi.**
 - Początkowo należy obchodzić się z każdym szczeniakiem delikatnie, a każdy zabieg powinien trwać krótko; czas trwania zabiegów i ich różnorodność należy zwiększać stopniowo, w miarę jak szczeniak dorasta. Szczenięta można przyzwyczajać do kontaktu z człowiekiem codziennie od około 3 dnia życia; czas poszczególnych interakcji powinien być krótki (<1 minuty) i częsty (dwa razy dziennie). Takie interakcje powinny obejmować głaskanie szczeniaka w preferowanych przez niego miejscach wokół głowy i wzdłuż grzbietu aż do końca ogona. Takie pozytywne kontakty powinny być przeplatane podnoszeniem szczeniaka i badaniem jego oczu, uszu, łapek i okolic pod ogonem, czyli zabiegami, które w przyszłości będą stanowiły część dbania o jego dobrostan. Interakcji nie można przedłużać, jeśli szczenię jest zestresowane.
 - Od 3 tygodnia życia szczenięta powinny być regularnie dotykane i zabawiane przez różne osoby, zarówno dorosłych, jak i dzieci. Należy zasięgnąć porady weterynaryjnej w sprawie odpowiednich środków bezpieczeństwa biologicznego, które powinny być stosowane przez nowe osoby wchodzące na teren obiektu w tym czasie. Częstotliwość i czas trwania interakcji ze szczeniętami powinny zwiększać się wraz z ich wiekiem (np. do 4 razy dziennie, do 30 minut). Taka socjalizacja ma charakter dodatkowy względem innych typów interakcji z ludźmi, które występują podczas normalnych czynności wykonywanych w hodowli (np. czyszczenie i karmienie); czynności te są dla szczeniąt ważnymi okazjami do nauki i muszą budować pozytywne skojarzenia.
- **Należy stopniowo przyzwyczajać szczenięta do różnych faktur podłoża, dźwięków i widoków, z jakimi mogą się spotkać w domu (np. urządzenia gospodarstwa domowego, telewizory, pralki oraz różne typy nawierzchni, po których mogą chodzić).**
 - Od 3 tygodnia życia szczeniętom należy codziennie zapewniać różne rodzaje doświadczeń, trwające krótko i odbywające się w różnych miejscach w domu lub hodowli, tak aby szczenięta nie przywiązywały się do jednego miejsca (np. porodówki lub kojca).
 - Połączenie tych doświadczeń z nagrodami, takimi jak jedzenie, głaskanie i zabawa, pomoże szczeniętom wykształcić pozytywne skojarzenia.
- **Należy zapewnić szczeniętom regularny dostęp do różnych rodzajów podłóg i powierzchni, po których mogą chodzić, tak aby nie rozwinęły się u nich silne preferencje lub awersje, które będą im w przyszłości utrudniać załatwianie się poza domem.**
 - Naukę czystości należy rozpocząć przed ukończeniem przez szczenięta 8 tygodnia życia.
 - Szczenięta powyżej 6 tygodnia życia muszą mieć codzienny dostęp do bezpiecznych miejsc przeznaczonych do aktywności fizycznej na świeżym powietrzu przez co najmniej 30 minut dziennie z wyjątkiem niekorzystnych warunków pogodowych lub jeśli lekarz weterynarii zaleci inaczej.
- **Należy ostrożnie zapoznawać szczenięta z innymi dorosłymi psami i innymi zwierzętami (np. kotami), jeśli mieszkają w tym samym domu.**
 - Należy nadzorować interakcje szczeniąt z przyjaznymi, zdrowymi, zaszczepionymi zwierzętami w tym samym gospodarstwie domowym. Szczenięta należy zapoznawać z zaszczepionymi, zdrowymi, dorosłymi psami innymi niż ich matka.
- **Należy przygotować szczenięta do oddzielenia od suki i miotu przed wydaniem ich do nowego domu.**
 - Szczenięta w wieku powyżej 6 tygodni powinny być na krótko oddzielane od matki i rodzeństwa. Czas trwania takiej separacji powinien być stopniowo wydłużany przed wydaniem

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

szczeniąt do nowego domu. Szczenięta nie mogą być pozostawiane same sobie; czas oddzielenia od matki i reszty miotu powinien być spędzony na pozytywnej interakcji z człowiekiem, na przykład na karmieniu lub zabawie, tak aby szczenięta nabierały pozytywnych skojarzeń z przebywaniem z dala od rodzeństwa.

- **Należy stosować plan socjalizacji¹⁶, który wskaże, co i kiedy należy zrobić, aby szczenięta były odpowiednio socjalizowane.**

Najlepsze rozwiązania:

- **Należy zapewnić psom i szczeniętom zróżnicowane środowisko, które da im możliwość wyboru tego, co i kiedy chcą robić.**
- **Należy w pełni przygotować szczenięta do radzenia sobie w roli zwierzęcia towarzyszącego w nowym domu, stosując aktywną socjalizację z wieloma różnymi osobami i przyzwyczajając je do różnych rodzajów doświadczeń, z jakimi mogą mieć do czynienia w domu i wokół niego.**

6. Zakończenie wieku hodowlanego

Obowiązki hodowców:

- Należy zapewnić dożywotnią opiekę nad szczeniętami, które nie uda się sprzedać, oraz nad sukami i reproduktorami, które nie są już wykorzystywane do celów hodowlanych, lub przekazać je odpowiedzialnemu właścicielowi.
- Hodowcy mają obowiązek nie używać emerytowanych suk i reproduktorów w celach hodowlanych oraz zadbać o to, by w rejestrze odpowiedniego związku kynologicznego były one zapisane jako niehodowlane. Z każdym nowym właścicielem należy zawrzeć pisemną umowę, w której stwierdza się, że pies nie może być wykorzystywany w celach hodowlanych.

Decyzja o eutanazji psa lub szczenięcia musi być podjęta w porozumieniu z lekarzem weterynarii i może zapaść wyłącznie z powodu złego stanu zdrowia lub zachowania, jeżeli jakość życia zwierzęcia została uznana za niską i nie da się jej poprawić wskutek leczenia weterynaryjnego lub terapii behawioralnej.

7. Prowadzenie dokumentacji

Obowiązki hodowców:

- **Należy prowadzić dokładną i kompletną dokumentację psów i szczeniąt. Dokumenty powinny zawierać pełną informację o historii życia psa lub szczenięcia u hodowcy, w tym:**

Dane właściciela lub hodowcy

- Niepowtarzalny numer identyfikacyjny,
- Nazwę i adres miejsca, w którym trzymane są psy lub szczenięta,
- Imię i nazwisko oraz adres właściciela, jeśli jest to inna osoba niż przewodnik psa.

Dane zwierząt

- Imię oraz datę urodzenia,
- Nadany na stałe numer identyfikacyjny – psy powinny być trwale oznakowane za pomocą mikroczipa, przy czym zarówno numer mikroczipa, jak i data jego wszczepienia powinny być

¹⁶ Dogs Trust and The Kennel Club: The Puppy Plan http://www.thepuppyplan.com/the-puppy-plan#.Xfhr_nd2vRM.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

odnotowane. Psy i szczenięta powinny być zarejestrowane na nazwisko hodowcy w krajowej bazie mikroczipów,

- o Rasę (lub znaną krzyżówkę rasy), w stosownych przypadkach,
- o Płeć, kolor i inne znaki szczególne,
- o Jeśli psy są zarejestrowane w związku rasowym, odpowiednie numery rejestracyjne również należy odnotować,
- o Datę nabycia (w stosownych przypadkach),
- o Masę ciała,
- o Datę i przyczynę śmierci (jeśli psa nie poddano eutanazji).

Historia leczenia weterynaryjnego

- o Informacje dotyczące opieki weterynaryjnej, w tym regularnych badań kontrolnych, szczepień, odrobaczania i profilaktyki przeciw pasożytniczej, wszelkich innych rutynowych lub doraźnych zabiegów, wszelkich zabiegów chirurgicznych mających na celu skorygowanie skrajnych cech pokroju, datę i powód eutanazji oraz nazwisko lekarza weterynarii, który ją przeprowadził.

Informacje o skojarzeniu hodowlanym

- o Wyniki wszystkich badań w kierunku zaburzeń dziedzicznych oraz daty ich przeprowadzenia,
- o Szczegóły dotyczące kojarzenia zwierząt (jak wyżej),
- o Daty krycia i rezultaty,
- o Datę i godzinę porodu,
- o Liczbę urodzonych szczeniąt, płeć, kolor, znaki szczególne, masę ciała, inne istotne wydarzenia, typ znakowania i numery identyfikacyjne.

Informacje dotyczące odchowu szczeniąt

- o Datę i wiek odstawienia od piersi,
- o Opis warunków wczesnego odchowu i procesu socjalizacji. Należy zawrzeć szczegółowe informacje dotyczące wszelkich okresów spędzonych w izolacji od matki i rodzeństwa oraz powodów izolacji (np. choroba, uraz, leczenie itp.).

Szczegóły dotyczące hodowli/sprzedaży

- o Typ znakowania i numer identyfikacyjny psa/szczeniaka,
- o Datę i wiek przekazania psa/szczenięcia do nowego domu,
- o Imię, nazwisko i dane kontaktowe nowego właściciela,
- o Hodowcy lub nowi właściciele muszą przerejestrować numer mikroczipa na nowych właścicieli psa/szczeniaka zgodnie z przepisami obowiązującymi w danym kraju.

Licencjonowani hodowcy, którzy opiekują się kilkoma psami, powinni prowadzić dokumentację zawierającą następujące informacje:

- o Opis zapewnianej opieki i warunków bytowych,
- o Wszystkie kontrole zwierząt przeprowadzanych codziennie w hodowli,
- o Masy ciała i oceny kondycji psów i szczeniąt – aktualizowane co miesiąc w przypadku dorosłych psów i co tydzień w przypadku szczeniąt (co roku masa ciała powinna być porównywana z danymi znajdującymi się w dokumentacji weterynaryjnej prowadzonej dla każdego psa i szczenięcia),
- o Daty rui każdej sukki,
- o W przypadku reproduktorów – liczba odwiedzonych suk lub suk wizytujących, liczba kryć, liczba ciąż zakończonych porodem,
- o W przypadku psów wydanych na warunku hodowlanym – szczegółowe informacje dotyczące tych psów oraz ich miejsca zamieszkania,
- o Liczba suk hodowlanych i psów reproduktorów, które przeszły na emeryturę, typ znakowania i numer identyfikacyjny oraz losy zwierząt po przejściu na emeryturę (w tym data znalezienia nowego domu i dane nowego właściciela),

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- o Szczegóły dotyczące wszelkich przypadków izolacji i postępowania z izolowanym zwierzęciem,
- o W przypadku psów, które przybyły z zagranicy, należy udokumentować określone informacje zgodnie z przepisami dotyczącymi zdrowia zwierząt (np. obowiązkowe badania krwi i szczepienia).

Wszyscy hodowcy powinni regularnie przeglądać swoją dokumentację, aby mieć kontrolę nad stosowanymi praktykami hodowlanymi i zapewniać wysoki dobrostan psów i szczeniąt.

Nowy właściciel musi otrzymać pisemną kopię wszystkich istotnych dokumentów dotyczących psa lub szczeniaka, w tym:

- o Dokumentację leczenia,
- o Świadectwo szczepień lub, w stosownych przypadkach, europejski paszport dla zwierząt domowych,
- o Wyniki badań kontrolnych przeprowadzanych przez lekarza weterynarii, w tym wyniki badań profilaktycznych i genetycznych badań przesiewowych,
- o Zaświadczenie o wszczęciu mikroczipa i instrukcja zmiany danych właściciela psa w odpowiedniej bazie danych,
- o Świadectwo rejestracji w związku rasowym (jeśli dotyczy),
- o Metrykę zawierającą informacje obejmujące pięć pokoleń (jeśli dotyczy),
- o Szczegóły dotyczące rasy każdego z rodziców w przypadku, gdy krzyżowano różne rasy.

Należy również udzielić pisemnej informacji na temat opieki nad psem/szczenięciem, obejmującej:

- o Sposób karmienia psów/szczeniąt,
- o Tymczasowe ubezpieczenie zdrowotne w krajach, w których jest ono dostępne,
- o Doradztwo w zakresie habituacji, szkolenia i socjalizacji,
- o Doradztwo w zakresie integracji zwierzęcia w nowym domu,
- o Doradztwo w zakresie potrzeb związanych z dobrostanem zwierząt,
- o Dane kontaktowe hodowcy – w celu uzyskania porady i gwarancji.

Umowa dotycząca szczeniąt¹⁷ jest dobrym wzorem, z którego hodowcy mogą korzystać, by mieć pewność, że przekazują nowym właścicielom właściwe informacje.

8. Ochrona przyszłego dobrostanu szczeniąt i ich nowych właścicieli

Hodowcy mają obowiązek chronić przyszły dobrostan szczeniąt poprzez znajdowanie dobrych domów i odpowiedzialnych właścicieli.

Obowiązki hodowców:

- Należy podejmować odpowiednie wysiłki w celu upewnienia się, że nowy właściciel jest właściwym wyborem w przypadku danego szczenięcia oraz że rozumie i potrafi sprostać przyszłym potrzebom szczenięcia w zakresie jego dobrostanu i dożywotniej opieki. Hodowcy nie mogą wydawać psa lub szczeniaka osobom poniżej 18 roku życia.
- Należy dołożyć wszelkich starań, aby upewnić się, że potencjalny nowy właściciel nie działa w imieniu strony trzeciej.

¹⁷ Umowa sprzedaży szczenięcia <https://puppycontract.org.uk/>.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Należy zaszczepić i zarejestrować każdego szczeniaka i psa w oficjalnej lub powszechnie uznanej bazie danych przed wydaniem go do nowego domu. Hodowca powinien być zarejestrowany jako pierwszy właściciel szczeniaka.
- Należy z odpowiednim wyprzedzeniem dostarczyć potencjalnym nowym właścicielom na piśmie dokładnych i wyczerpujących informacji o przyszłych potrzebach szczenięcia w zakresie dobrostanu. W stosownych przypadkach informacje te powinny zawierać wskazówki dotyczące konsekwencji, jakie dla dobrostanu zwierzęcia mają wyniki badań genetycznych rodziców, kwestii związanych z pokrojem oraz predyspozycji rasy do chorób lub zaburzeń.
- Zapewnić nowemu właścicielowi zapas aktualnej karmy szczeniaka. Zapas karmy na dwa tygodnie umożliwi w razie potrzeby stopniową zmianę diety w nowym domu.
- Potencjalni nowi właściciele są zobowiązani do odwiedzenia szceniąt oraz ich biologicznej matki i rodzeństwa w środowisku, w którym są one trzymane.

Umowę sprzedaży szczenięcia i listę pytań kontrolnych¹⁸ można wykorzystać do prowadzenia rozmów z potencjalnymi nowymi właścicielami w celu uzyskania pewności, że rozumieją oni potrzeby związane z dobrostanem szceniąt.

¹⁸ Umowa sprzedaży szczenięcia:

<https://puppycontract.org.uk/sites/default/files/2018-10/The%20Puppy%20Contract.pdf>

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Gwarancja

- Hodowcy powinni dać nowym właścicielom pisemną gwarancję dotyczącą szczenięcia.
- Hodowca gwarantuje, że szczenię:
 - w chwili wydania do nowego domu ma co najmniej 8 tygodni;
 - otrzymało dobrą opiekę i zostało zsocjalizowane;
 - jest w dobrym stanie zdrowia, chyba że stwierdzono inaczej;
 - ma wszczepiony mikroczip i jest zarejestrowane w oficjalnej lub powszechnie uznanej bazie danych.
- W stosownych przypadkach hodowca gwarantuje, że informacje o rodowodzie lub rejestracji w związku rasowym są poprawne.
- Hodowcy objęci programem Assured Breeder muszą wykazać, że spełniają wszystkie wymagania stawiane przez ten program zgodnie z wytycznymi właściwego związku rasowego.

Hodowca gwarantuje zminimalizowanie lub zapobieżenie zmartwieniom i niedogodnościom, jakie nowemu właścicielowi może przysporzyć sytuacja, gdy szczeniak cierpi z powodu złego stanu zdrowia w wyniku złych praktyk hodowlanych.

Hodowca jest zobowiązany do przekazania informacji o wszelkich problemach zdrowotnych i behawioralnych szceniąt i psów, które będą potrzebne do odpowiedniego przeprowadzenia przyszłego rozrodu, odchowu i socjalizacji zwierząt.

- Nowy właściciel gwarantuje, że:
 - zabierze szczenię do swojego lekarza weterynarii wkrótce po przybyciu do domu w celu przeprowadzenia badania fizykalnego i uzyskania porady w zakresie profilaktyki zdrowotnej;
 - zarejestruje swoje dane jako nowego właściciela szczenięcia w oficjalnej lub powszechnie uznanej bazie danych;
 - będzie w stanie zaspokoić przyszłe potrzeby szceniąt w zakresie dobrostanu w oparciu o informacje, które otrzymał od hodowcy;
 - nie kupuje ani nie pozyskuje szczenięcia w imieniu osoby trzeciej;
 - jeśli stwierdzi, że nie jest w stanie zapewnić szczenięciu odpowiednich warunków bytowych, skontaktuje się z hodowcą w celu uzyskania porady, w tym informacji o możliwości zwrotu szczenięcia do hodowcy.

Umowa sprzedaży szczenięcia¹⁹ jest dobrym przykładem umowy gwarancyjnej pomiędzy nowym właścicielem a hodowcą.

9. Rejestracja, zezwolenia i egzekwowanie przepisów

- Hodowcy są zobligowani ponosić odpowiedzialność za podejmowane działania hodowlane.
- Hodowcy powinni podlegać kontroli prawnej; zalecenia dotyczące tej kwestii znajdują się poniżej.

¹⁹ Zob.: <https://puppycontract.org.uk/>

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Jeśli w danym kraju obowiązują przepisy dotyczące hodowli psów, sugeruje się następujące uściślenie definicji i wymogów:
- Wszyscy hodowcy są zobowiązani do zarejestrowania się we właściwej instytucji:
 - Hodowca to ktoś, kto posiada lub trzyma co najmniej jedną sukę hodowlaną lub reproduktora, niezależnie od tego, czy szczenięta z nich wyhodowane zostają sprzedane czy też przekazane bezpłatnie.
 - Właściwa instytucja musi podejmować odpowiednie działania sprawdzające, czy hodowcy spełniają wymogi określone w wytycznych.
 - W celu uzyskania zezwolenia na prowadzenie hodowli wszyscy zarejestrowani hodowcy muszą przedstawić odpowiednie pisemne dowody na to, że spełniają wymogi określone w wytycznych.
 - Po uzyskaniu zezwolenia hodowca musi otrzymać niepowtarzalny numer identyfikacyjny.
 - Odpowiednia instytucja zobowiązana jest do prowadzenia dokładnej dokumentacji dotyczącej rejestracji hodowcy (w tym datę uzyskania pierwszego zezwolenia na prowadzenie hodowli) zgodnie z wymogami określonymi w rozporządzeniu delegowanym Komisji (UE) 2019/2035²⁰.
 - Właściwa instytucja musi określić rozsądny maksymalny termin ważności zezwolenia na prowadzenie hodowli, po którym hodowca musi ponownie złożyć wniosek o rejestrację.
 - Hodowca jest zobowiązany do powiadamiania właściwej instytucji o wszelkich zmianach w pierwotnej rejestracji.
 - Informacje wymagane do zarejestrowania hodowcy muszą zawierać co najmniej:
 - dane właściciela lub opiekuna hodującego psy,
 - dane psów,
 - ogólny opis warunków bytowych psów i szczeniąt, gospodarstwa domowego, opieki domowej i weterynaryjnej,
 - szczegóły dotyczące działalności hodowlanej,
 - szczegóły dotyczące obowiązków i kompetencji opiekunów.
- Licencjonowani hodowcy:
 - Muszą posiadać zezwolenie na prowadzenie hodowli przyznane przez właściwą instytucję, jeśli utrzymują trzy lub więcej suk hodowlanych.
 - Są poddawani kontroli ze strony właściwego organu przed wydaniem im zezwolenia po raz pierwszy.
 - Właściwa instytucja musi wyznaczyć rozsądny maksymalny termin ważności zezwolenia na prowadzenie hodowli, po którym hodowca musi ponownie wystąpić o zezwolenie.
 - Hodowca musi powiadomić właściwą instytucję o wszelkich późniejszych zmianach w stosunku do pierwotnych warunków, na których uzyskał zezwolenie na prowadzenie hodowli.
 - Zezwolenie na prowadzenie hodowli może być wydane wyłącznie, jeśli hodowca wykaże, że spełnia warunki określone przez tę instytucję.
 - Właściwa instytucja jest zobowiązana do prowadzenia dokładnej ewidencji danych dotyczących zezwoleń wydanych każdemu hodowcy.
 - Hodowca jest zobowiązany do prowadzenia szczegółowej dokumentacji dla każdego zwierzęcia znajdującego się pod jego opieką; dokumentacja musi być dostępna do wglądu w każdej chwili. Dokumentacja musi być przechowywana przez minimum trzy lata od momentu, kiedy dane zwierzę przestało być pod opieką hodowcy.
 - Należy wyraźnie podać całkowitą liczbę psów i szczeniąt oraz rasę psów trzymanyh na terenie obiektu.

²⁰ [Rozporządzenie delegowane Komisji \(UE\) 2019/2035](#) Uzupełniające [rozporządzenie \(UE\) 2016/429](#).

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- Wszyscy hodowcy muszą umieszczać numer swojego zezwolenia na wszystkich ogłoszeniach oraz dokumentach sprzedaży tak, aby były one dobrze widoczne dla potencjalnych nowych właścicieli.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Egzekwowanie przepisów

- Właściwe organy są odpowiedzialne za egzekwowanie zgodnych z prawem kontroli hodowli, w tym rejestrowanie i licencjonowanie hodowców psów.
- Kluczowe jest dołożenie wszelkich starań, by hodowcy spełniali warunki rejestracji i uzyskania zezwoleń na prowadzenie hodowli; w celu spełnienia tego obowiązku należy przeprowadzać inspekcje oparte na analizie ryzyka.
- Właściwa instytucja musi przeprowadzać obowiązkowe inspekcje zgodnie ze swoimi możliwościami. Przeprowadzanie inspekcji w oparciu o analizę ryzyka umożliwia efektywne wykorzystanie możliwości instytucji, ponieważ szczególną kontrolą należy objąć zwierzęta najwrażliwsze oraz hodowle, które stanowią największe ryzyko dla psów i szczeniąt. W analizie ryzyka należy uwzględnić skargi dotyczące problemów związanych z dobrostanem psów i szczeniąt oraz naruszeń praw konsumentów. Kryteria kontroli powinny być ustalone i rewidowane corocznie.
- Sprawdzanie podczas inspekcji wyłącznie zapewnienia odpowiednich zasobów dla psów i szczeniąt nie wystarcza do stwierdzenia, czy w danej hodowli zapewniony jest wysoki dobrostan zwierząt. Inspekcje powinny obejmować ocenę samych psów i szczeniąt w celu ustalenia, jak radzą sobie one pod opieką hodowcy.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

LITERATURA

- Belshaw Z** 2017 [Decision making and welfare assessment in canine osteoarthritis](#). rozprawa doktorska, University of Nottingham.
- Belshaw Z, Asher L, Harvey N & Dean R** 2015 [Quality of life assessment in domestic dogs: An evidence-based rapid review](#). The Veterinary Journal 206(2): 203–212.
- Berg i in.** 2018 [Yttrande från SLUs vetenskapliga råd för djurskydd om hållande av hund och katt](#) (Opinia naukowa dot. dobrostanu zwierząt opublikowana przez Szwedzki Uniwersytet Rolniczy w odniesieniu do trzymania psów i kotów). SLU ID: SLU.scaw.2018.2.6-12, Szwedzki Uniwersytet Rolniczy, ss. 87.
- British Veterinary Association** 2018 [Policy Position on Extreme Conformation](#).
- Brooke** 2019 [Compassionate handling for life: 10 Guiding Principles for Compassionate Handling of Animals](#). Brooke Action for Working Horses and Donkeys, Londyn, Anglia.
- Broom D** 1996 [Animal welfare defined in terms of attempts to cope with the environment](#). Acta Agriculturae Scandinavica. Section A – Animal Science, Suppl. 27: 22–28.
- Cronney C** 2019 [Turning up the volume on Man's best friend: Ethical issues associated with commercial dog breeding](#). Journal of Applied Animal Ethics Research 1(2): 230–252.
- Day M, Horzinek M, Schultz R & Squires R** 2016 WSAVA [Guidelines for the vaccination of dogs and cats](#). Compiled by the vaccination guidelines group (VGG) of the World Small Animal Veterinary Association (WSAVA) Journal of Small Animal Practice 57 (1): E1–E45.
- Dean R, Roberts M & Stavisky J** 2018 [BSAVA Manual of canine and feline shelter medicine](#). British Small Animal Veterinary Association, Zjednoczone Królestwo, ss. 384.
- Dog Breeding Reform Group** 2016 [Policy Position: Inbreeding](#)
- Dog Breeding Reform Group** 2017 [Policy Position: Health Testing](#)
- Dog Breeding Reform Group** 2018 [Policy Position: Extreme conformation in dogs](#)
- Dog Breeding Reform Group** 2019 [Genetic Health and Welfare of Dogs](#)
- Farrell L, Schoenebeck J, Wiener P i in.** 2015 [The challenges of pedigree dog health: Approaches to combating inherited disease](#). Canine Genetics and Epidemiology 2:3.
- Federation of European Companion Animal Veterinary Associations (FECAVA)** 2004 [Mutilation in Companion Animals](#).
- Fuehrbacher E & Wynne C** 2015 [Shut up and pet me! Domestic dogs \(Canis lupus familiaris\) prefer petting to vocal praise in concurrent and single-alternative choice procedures](#). Behavioural Processes 110: 47–59.
- Fisher L & Cronney C** Effects of Canine Breeding Age on the Health and Welfare of Dogs and Puppies, w *przygotowaniu*.
- Garvey M, Stella J & Cronney C** 2016 [Implementing Environmental Enrichment for Dogs](#). Purdue Extension VA-13-W: 1–3.
- Gleroy** 2015 Limiting popular sire phenomenon <https://dogwellnet.com/blogs/entry/33-limiting-popular-sire-phenomenon/>
- Goetz J, Keltner D & Simon-Thomas E** 2010 Compassion: [An evolutionary analysis and empirical review](#). Psychological Bulletin 136(3): 351–374.
- Gough A, Thomas A & O'Neill D** 2018 [Breed predisposition to disease in dogs and cats](#). Wydanie trzecie. Wiley-Blackwell, West Sussex, UK, ss. 416.
- Green T & Mellor D** 2011 [Extending ideas about animal welfare assessment to include 'quality of life' and related concepts](#). New Zealand Veterinary Journal 59(6): 263–271.
- Heath S & Wilson C** 2014 [Canine and Feline Enrichment in the Home and Kennel: A guide for practitioners](#). Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice 44 (3):427–449.
- Hubrecht R** 2002 [Comfortable Quarters for Dogs In Research Institutions](#). In: *Comfortable Quarters for Laboratory Animals*. Animal Welfare Institute, Washington DC, USA, ss. 50–55.
- Hubrecht R, Serpell J & Poole T** 1992 [Correlates of pen size and housing conditions on the behaviour of kennelled dogs](#). Applied Animal Behaviour Science 34(4): 365–383.
- Jordan M, Bauer AE, Stella J & Cronney C** 2016 [Temperature requirements for dogs](#). Purdue Extension VA-16-W: 1–3.
- MacDonald D & Carr G** 2017 Variation in dog Society: between resource dispersion and social flux. W: J Serpell (red.) The Domestic Dog. Cambridge University Press, Cambridge, UK, ss. 319–341.
- McMillan F** 2017 [Behavioral and psychological outcomes for dogs sold as puppies through pet stores and/or born in commercial breeding establishments: current knowledge and putative causes](#). Journal of Veterinary Behavior 19: 14–26.
- Mellor D** 2016 [Updating animal welfare thinking: Moving beyond "five freedoms" towards "a life worth living"](#). Animals 6(3): 21.
- Mikolsi A** 2009 Dog Behaviour, Evolution and Cognition. Oxford University Press, Oksford, Zjednoczone Królestwo, ss. 290.
- OIE 2019 7.1** [Introduction to the recommendations for animal welfare](#). Terrestrial Animal Health Code, OIE, Paryż, Francja.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Oxford Dictionary of English. Wydanie drugie 2003, Oxford University Press, Oksford, Zjednoczone Królestwo.

Overall K & Dyer D 2005 [Enrichment strategies for laboratory animals from the viewpoint of clinical veterinary behavioral medicine: Emphasis on cats and dogs](#). ILAR Journal 46 (2): 202–215.

Prescott M i in. 2004 [Refining dog husbandry and care](#). Eighth report of the BVAAWF/FAME/RSPCA/UFAW Joint working group on refinement. Laboratory Animals 38 (Suppl. 1): 1–94.

RSPCA Australia 2018 Position Paper A5 [Responsible Companion Animal Breeding](#), ss. 7.

Ruis MAW & van der Bord JAM 2017 [Open normen licht bij het bedrijfsmatig houden van gezelschapsdieren](#): Praktische handvatten voor de controle op het voldoen aan ethologische en fysiologische behoeften van honden en konijnen. Livestock Research Rapport 981, Wageningen University and Research, Nederlandy.

Saetre P, Strandberg E, Sundberg P-E i in. 2006 [The genetic contribution to canine personality](#). Genes, Brain and Behavior 5(3): 240–248.

Serpell J (red.) 2017 The Domestic Dog. Cambridge University Press, Cambridge, UK, ss. 425.

Taylor K & Mills D 2007 [The effect of the kennel environment on canine welfare: a critical review of experimental studies](#). Animal Welfare 16(4): 435–447.

van der Leij WJR 2009 Omgevingstemperaturen voor honden en katten (*praca nieopublikowana*).

van Hagen MAE 2019 [Breeding short-muzzled dogs: Criteria for the enforcement of Article 3.4. of the Animal Keepers Decree \(Besluit Houders van Dieren\) – Breeding Companion Animals](#). Report published by Utrecht University, ss. 31.

Welfare Quality [Principles and criteria of good Animal Welfare](#).

Wells D 2004 A review of environmental enrichment for kennelled dogs, *Canis familiaris*. Applied Animal Behaviour Science 85: 307–317.

Yin S 2011 Low stress handling, restraint and behaviour modification of dogs & cats. Cattle Dog Publishing, ss. 480.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

ZAŁĄCZNIK 1

Warunki bytowe mają zasadnicze znaczenie dla dobrostanu psa; dostępna przestrzeń musi być wystarczająca, by pomieścić wszystkie psy i zapewnić urozmaicone środowisko; w tym celu powinna przekraczać wymiary podane poniżej.

Podane wytyczne określają jedynie **minimalne** wymiary przestrzeni, jaką należy zapewnić psom w hodowli.

	Waga (kg) ²¹	Minimalna wielkość pomieszczenia (m ²)	Dla każdego dodatkowego zwierzęcia należy dodać co najmniej (m ²)	Minimalna wysokość (m)
Dla dorosłych psów z wyłączeniem miotów	Do 20	6,0	3,0	2,0
	20–30	8,0	4,0	2,0
	Powyżej 30	Te wymiary muszą być odpowiednio przeskalowane i muszą być zachowywać podane proporcje		
Sukom z miotami należy zapewnić dwa razy większą przestrzeń. Pomieszczenie hodowlane powinno być zaprojektowane w sposób umożliwiający suce swobodne oddalenie się od szczeniąt. W miarę wzrostu szczeniąt należy odpowiednio zwiększać dostępną dla nich przestrzeń.				

Żaden bok pomieszczenia nie może być krótszy niż 2,0 m.

Psy trzymane w domu muszą mieć swobodny dostęp do więcej niż jednego pomieszczenia oraz dostęp do zewnętrznego wybiegu, przeznaczonego na aktywność fizyczną.

Psy trzymane w osobnym pomieszczeniu hodowlanym muszą mieć przylegający do tego pomieszczenia wybieg lub bezpieczną przestrzeń na zewnątrz, która *nie wlicza się* do minimalnej przestrzeni, o której mowa powyżej. Część lub całość takiego wybiegu powinna znajdować się na zewnątrz; psy muszą mieć stały dostęp do cienia i osłony przed wiatrem i deszczem, tak aby mogły schronić się w przypadku ekstremalnych warunków pogodowych.

Wytyczne dotyczące projektu, budowy, utrzymania i stanu pomieszczeń hodowlanych można znaleźć w dokumencie DEFRA 2018²².

²¹ Masę ciała psa (psów) można porównać z zapisami w dokumentacji prowadzonej przez hodowcę.

²² Departament Środowiska, Żywności i Spraw Wiejskich „The Animal Welfare (Licensing of Activities Involving Animals) (England) Regulations 2018” [Guidance notes for conditions for breeding dogs](#), Listopad 2018.

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

DODATEK

Zachęcamy do skorzystania z poniższych linków, by uzyskać więcej informacji na tematy poruszane w niniejszych wytycznych:

Internetowe źródła wiedzy o opiece nad psami i szczeniętami

- [Royal Society for the Protection of Animals](#) (RSPCA) – brytyjska organizacja charytatywna działająca na rzecz ochrony zwierząt: strony oferujące doradztwo [\[tutaj\]](#),
- [LICC](#) – organizacja doradcza z siedzibą w Holandii, dostarcza informacji właścicielom zwierząt i profesjonalistom w zakresie opieki nad zwierzętami domowymi: strony oferujące doradztwo [\[tutaj\]](#).

Kursy internetowe dotyczące zachowania i dobrostanu psów

- **Uniwersytet w Edynburgu** Kurs dot. zachowań zwierząt MOOC: The truth about cats and dogs [\[tutaj\]](#).

Standardy prowadzenia komercyjnych hodowli i normy dotyczące dobrostanu psów

- [Candace Croney Research Group](#), Purdue University. Badania te skupiają się na dobrostanie psów w hodowlach komercyjnych; wyniki badań zostały opublikowane w formie [wszechstronnych opracowań](#) i obszernych prac na temat dobrostanu psów hodowlanych. [The Canine Care Certified Program](#) (certyfikowany kurs opieki nad psami) został opracowany, aby zapewnić wyższe standardy dobrostanu oraz inspekcji przeprowadzanych przez osoby trzecie u hodowców komercyjnych zarejestrowanych w USDA, którzy dobrowolnie uczestniczą w programie.

Sprawozdania z badań na temat poprawy wdrażania przepisów dotyczących dobrostanu zwierząt w hodowlach

- **Sprawozdanie fińskiego urzędu ds. żywności** – Wstępna analiza problemów i środków interwencyjnych w hodowli psów [\[tutaj\]](#).

Kodeksy postępowania dla hodowców

Poniższe organizacje opracowały kodeksy postępowania dla odpowiedzialnych hodowców psów, oraz regularnie publikują porady na tematy związane z dobrostanem psów hodowlanych

- [The Kennel Club](#) – władze Brytyjskiego Związku Kynologicznego, opracowują wytyczne i materiały edukacyjne dla hodowców (i właścicieli) psów, **Code of ethics** – kodeks etyczny dla właścicieli i hodowców psów: [\[tutaj\]](#),
- [Guide Dogs](#) – brytyjska organizacja zajmująca się hodowlą i udostępnianiem psów przewodników. Kodeks Etyki Hodowlanej [\[tutaj\]](#),
- [Dog Breeding Reform Group](#) – brytyjska kampania i grupa doradcza na rzecz odpowiedzialnej hodowli psów publikuje oparte na sprawdzonych danych oświadczenia, wytyczne i raporty dotyczące dobrostanu psów [\[tutaj\]](#).

Hodowla i genetyka

- **van der Waaij K 2014** [Textbook Animal Breeding: Animal Breeding and Genetics for BSc students](#), Holandia. Podręcznik w formacie PDF, który zawiera informacje dydaktyczne z zakresu genetyki oraz zasad hodowli zwierząt.

Skrajne cechy eksterieru i zaburzenia dziedziczne u psów

- **Gough A i Thomas A 2004** [Breed predispositions to disease in dogs and cats](#). Blackwell Publishing. Książka w formacie PDF zawierająca informacje na temat genetyki i predyspozycji rasowych do chorób warunkowanych genetycznie,
- [International Collaboration for Dog Health and Welfare](#) – szwedzka organizacja non-profit udzielająca porad eksperckich w zakresie genetyki i hodowli psów oraz zaburzeń dziedzicznych u psów. Prowadzi blogi i publikuje krótkie raporty na powiązane tematy [\[tutaj\]](#),

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- [Federation of European Companion Animal Veterinary Associations](#) – hodowla ukierunkowana na skrajne cechy eksterieru. „What is the problem?” (W czym tkwi problem?) Ulotka kampanii [\[tutaj\]](#), linki do innych polityk oraz kampanii prowadzonych w całej Europie dotyczące hodowli ukierunkowanych na skrajne cechy eksterieru [\[tutaj\]](#),
- [German Veterinary Association](#) – kampania na temat wpływu hodowli psów o skrajnych cechach pokroju na dobrostan zwierząt [\[tutaj\]](#),
- Projekt „FairDog” – holenderska inicjatywa prowadzona przez [The Royal Dutch Veterinary Association](#), działający we współpracy z innymi zainteresowanymi stronami w celu uzyskiwania zdrowych psów [\[tutaj\]](#),
- [The Expertise Centre Genetics of Companion Animals](#) – specjalistyczne centrum genetyki zwierząt towarzyszących z siedzibą w Holandii, prowadzi badania dotyczące chorób dziedzicznych u psów i kotów. Informacje udostępniane są właścicielom oraz hodowcom [\[tutaj\]](#) oraz holenderskiemu centrum informacji o zwierzętach towarzyszących LICG [\[tutaj\]](#),
- [Uniwersytet w Utrechcie](#) – kryteria hodowli zdrowych psów krótkowłosych. W imieniu Ministra Rolnictwa, Środowiska i Jakości Żywności Uniwersytet w Utrechcie opracował kryteria, które mają ułatwiać egzekwowanie istniejących przepisów przeciwdziałających rozmnażaniu psów z wadami rozwojowymi oraz pomagać hodowcom i lekarzom weterynarii w wyborze zdrowych psów do celów hodowlanych [\[tutaj\]](#).

Szacowana wartość hodowlana

- Cornell University College of Veterinary Medicine. Strona informacyjna dotycząca dysplazji bioder i łokci [\[tutaj\]](#),
- Vetstream. Strona informacyjna na temat szacunkowej wartości hodowlanej [\[tutaj\]](#).

Trzymanie, hodowla i opieka nad psami w domach, hodowlach i schroniskach

Publikacje wymienione poniżej zawierają szczegółowe wytyczne dotyczące wymagań w zakresie opieki nad psami w hodowlach, schroniskach i domach.

Brytyjskie kodeksy praktyk i wytyczne dotyczące dobrostanu psów w domach, hodowlach i punktach sprzedaży

- DEFRA 2018 Code of practice for the welfare of dogs. Londyn, Wielka Brytania ss. 19 [\[tutaj\]](#),
- DEFRA 2018 The Animal Welfare (Licensing of Activities Involving Animals) (England) Regulations 2018 Guidance notes for conditions for breeding dogs November 2018. Londyn, UK, ss. 37 [\[tutaj\]](#),
- DEFRA 2018 The Animal Welfare (Licensing of Activities Involving Animals) (England) Regulations 2018 Guidance notes for conditions for selling animals as pets November 2018. London, UK, ss. 92 [\[tutaj\]](#).

Irlandia – wytyczne dotyczące hodowli psów

- DRCD 2018 Dog Breeding Establishment Guidelines 2018 [\[tutaj\]](#).

Zalecenia dotyczące wymagań w zakresie warunków bytowych dla psów w oparciu o ich potrzeby behawioralne i dobrostan:

- Hubrecht R 2002 [Comfortable Quarters for Dogs In Research Institutions](#). W: *Comfortable Quarters for Laboratory Animals*. Animal Welfare Institute, Washington DC, USA, ss. 50–55.
- Prescott M i in. 2004 [Refining dog husbandry and care](#). Eighth report of the BVA/WF/FRAME/RSPCA/UFAW Joint working group on refinement. *Laboratory Animals* 38 (Suppl. 1): 1–94.
- DSTL 2019 Detection dog guidance notes series: Working dog welfare during kennelling. Centre for Protection of National Infrastructure. [\[tutaj\]](#).

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

Postępowanie z psami zapewniające im niski poziom stresu

- Low Stress Handling University – kursy i materiały edukacyjne dotyczące metod postępowania z psami (i kotami) [\[tutaj\]](#).

Urozmaicenie otoczenia psów

Poniższe publikacje zawierają więcej informacji na temat urozmaicenia otoczenia psów

- **Moesta A, McCune S, Deacon L i Kruger K** 2015 Canine Enrichment. W: E. Weiss, H. Mohan-Gibbons, S. Zawistowski (red.) Animal Behavior for Shelter Veterinarians and Staff. Wiley Blackwell, Oxford, Zjednoczone Królestwo, ss. 160–171 [\[tutaj\]](#),
- **Pullen A, Merrill R i Bradshaw J** 2010 Preferences for toy types and presentations in kennel housed dogs. Applied Animal Behaviour Science 124 (3–4): 151–156 [\[tutaj\]](#),
- **Wells D** 2004 A review of environmental enrichment for kennelled dogs, *Canis familiaris*. Applied Animal Behaviour Science 85 (3–4): 307–317 [\[tutaj\]](#).

Ocena i wskaźniki dobrostanu psów

Nie ma jednej powszechnie przyjętej metody oceniania dobrostanu psów opracowanej na potrzeby hodowli. W źródłach podanych poniżej przedstawiono informacje i wskaźniki, które mogą zostać przyjęte przez właściwe instytucje w celu oceny dobrostanu psów.

Zastosowanie koncepcji jakości życia w przypadku zwierząt towarzyszących i ramowe wytyczne dla opracowania oceny jakości życia

- **Yeates J i Main D** 2009 Assessment of companion animal quality of life in veterinary practice and research Journal of Small Animal Practice 50 (6): 274–281 [\[tutaj\]](#).

Narzędzia do oceny jakości życia psów w hodowlach

- **Kiddie J i Collins L** 2014 Development and validation of a quality of life assessment tool for use in kennelled dogs (*Canis familiaris*). Applied Animal Behaviour Science 158: 57–68 [\[tutaj\]](#).

Behavioralne wskaźniki dobrostanu

- **Stephen J i Ledger R** 2005 An audit of behavioural indicators of poor welfare in kennelled dogs in the United Kingdom. Journal of Applied Animal Welfare Science 8(2): 79–95 [\[tutaj\]](#),
- **Owczarczak-Garstecka S i Burman O** 2016 Can Sleep and Resting Behaviours Be Used as Indicators of Welfare in Shelter Dogs (*Canis lupus familiaris*)? PLoS ONE 11(10): e0163620 [\[tutaj\]](#).

Narzędzia do oceny dobrostanu psów w schroniskach

- **Barnard S, Pedernera C, Candeloro L i in.** 2016 Development of a new welfare assessment protocol for practical application in long-term dog shelter. Veterinary Record 178(1): 1–8 [\[tutaj\]](#),
- **Barnard S, Pedernera C, Velarde A i in.** 2014 Shelter Quality: Welfare Assessment Protocol for Shelter Dogs, s. 50 [\[tutaj\]](#),
- **Arena L, Wemelsfelder F, Messori S i in.** 2019 [Development of a fixed list of terms for the Qualitative Behavioural Assessment of shelter dogs](#). PLoS ONE 14(10): e0212652,
- **Mugenda L, Shreyer T i Croney C** 2019 Refining canine welfare assessment in kennels: Evaluating the reliability of Field Instantaneous Dog Observation (FIDO) scoring. Applied Animal Behaviour Science 221: 1048–74 [\[tutaj\]](#)

WYTYCZNE DOTYCZĄCE ODPOWIEDZIALNEJ HODOWLI PSÓW

- **Stella J**, Shreyer T, Ha J i Croney C 2019 Improving canine welfare in commercial breeding (CB) operations: evaluating rehoming candidates. Applied Animal Behaviour Science 220: 1048–61 [[tutaj](#)],
- **Bauer A**, Jordan M, Colon M i in. 2017 Evaluating FIDO: Developing and pilot testing the Field Instantaneous Dog Observation tool. Pet Behaviour Science 4:1–15 [[tutaj](#)].